# DEĞERLER ÖĞRETİMİNDE ÇİZGİ FİLM

Uzman Öğretmen Nagihan Bulut

Doç. Dr. M. Fatih Genç

Doç. Dr. Süleyman Gümrükçüoğlu

sonçağ akademi

**Kitabın Adı** : DEĞERLER ÖĞRETİMİNDE ÇİZGİ FİLM
**Editör** : Dursun Ali AYKIT
**Yazar** : Uzman Öğretmen Nagihan BULUT, Doç. Dr. M. Fatih GENÇ
Doç. Dr. Süleyman GÜMRÜKÇÜOĞLU

**1. Baskı** : Kasım 2022 ANKARA

**Yayın Yönetmeni** : Sinem ZORLU
**ISBN** : 978-625-6371-23-1
**Yayın No** : 1827

**© Dursun Ali AYKIT**

Tüm hakları yazarına aittir. Yazarın izni alınmadan kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, çoğaltılması yapılamaz. Yalnızca kaynak gösterilerek kullanılabilir.

**SONÇAĞ AKADEMİ**
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/49 İskitler 06070 ANKARA
T / (312) 341 36 67 - GSM / (533) 093 78 64
www.soncagyayincilik.com.tr
soncagyayincilik@gmail.com
**Yayıncı Sertifika Numarası:** 47865

**BASKI VE CİLT MERKEZİ**

UZUN DİJİTAL MATBAA, SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIK TESCİLLİ MARKASIDIR.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48 İskitler 06070 ANKARA
T / (312) 341 36 67
www.uzundijital.com
uzun@uzundijital.com

# ÖNSÖZ

İlköğretim çağı, bireyin ileriki hayatını etkileyecek olan ahlaki kimliğin oluştuğu ve değer eğilimlerinin geliştiği önemli bir dönemdir. Bireyin ahlaki gelişimini iyi bir şekilde tamamlayabilmesi, evrensel ve manevi değerleri içselleştirebilmesi için bu dönemde etkili bir değerler eğitimi faaliyetine tabi tutulması gerekmektedir.

Değerler bireysel ve toplumsal yönelimlere kaynaklık eden ilkelerdir. Özellikle kişiye nasıl davranması gerektiğini bildirmesi sebebiyle değerlerin, eğitimin başlıca konusunu oluşturduğu söylenebilir. Toplumsal varlığın devamlılığı ise değerlerle kuşatılmış nesiller yetiştirilebilmesine bağlıdır. Bu noktada eğitim kurumları ve okul çatısı altında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi önemli bir işleve sahiptir.

Okullarda yer alan DKAB dersi ile dinî ve ahlaki değerlerle birlikte öğrencilere temel insani değerler ve erdemler kazandırılması beklenir. Bu sebeple 4. sınıftan 8. sınıfa kadar her öğretim düzeyinde ahlak konularına yer verilir. Özellikle son ünitelerin ahlak öğrenme alanına ayrılması DKAB dersinin değerler eğitimindeki önemine dikkat çekmektedir.

Değerler eğitiminin etkililiğini arttırmak ve değerlerin içselleştirilmesini sağlamak amacıyla DKAB dersinde farklı uygulamalar yapılabilir. Bu uygulamalardan biri görsel ve işitsel öğelerin bir arada kullanıldığı animasyonlar benzer bir deyişle çizgi filmler olabilir. Nitekim yapılan pek çok araştırma çizgi filmlerin olumlu ya da olumsuz davranış kazandırmada etkili olabilecek yayınlar olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda çizgi filmler çocukların izlemeyi en çok tercih ettiği yayınlardandır. Bu bilgilerden hareketle değerler eğitimi uygulamalarında çizgi filmlerden yararlanılması yerinde olacaktır.

## İÇİNDEKİLER

**ÖNSÖZ** ..... **I**

**İÇİNDEKİLER** ..... **II**

**GİRİŞ** ..... **4**

**BİRİNCİ BÖLÜM** ..... **7**
**1. Değer Kavramı** ..... **7**
**2. Değerlerin Önemi** ..... **8**
**3. Değerlerin Özellikleri ve İşlevleri** ..... **9**
**4. Değerler Eğitiminin Amacı ve Önemi** ..... **11**
**5. Değerler Eğitiminde Yaklaşımları** ..... **12**
5.1. Değerlerin Doğrudan Öğretim Yaklaşımları ..... 14
5.1.1. Telkin Yaklaşımı ..... 14
5.1.2. Davranış Değiştirme Yaklaşımı ..... 16
5.2. Değer Gerçekleştirme Yaklaşımları ..... 17
5.2.1. Değerleri Açıklama Yaklaşımı ..... 17
5.2.2. Değer Analiz Yaklaşımı ..... 18
5.2.3. Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı ..... 20
5.3. Değerler Eğitiminde Bütüncül Yaklaşımlar ..... 21
5.3.1. Adil Topluluk Okulları ..... 22
5.3.2. Karakter Eğitimi ..... 23
**6. Ailede değerler Eğitimi** ..... **25**
**7. Okulda Değerler Eğitimi** ..... **26**
7.1. Okulda Değerler Eğitiminin Gerekliliği ..... 27
7.2. Değerler Eğitiminde Öğretmenin Rolü ve Önemi ..... 28
**8. DKAB Dersleri ve Değerler Eğitimi** ..... **29**

**İKİNCİ BÖLÜM** ..... **34**
**2. Eğitim Öğretimde Materyal Kullanımı ve Animasyon** ..... **34**
2.1. Eğitim Öğretimde Materyal Kullanımının Önemi ..... 35

2.2. Animasyon ..... 41
2.3. Animasyonun Öğrenmeye Uyarlanması ..... 42
2.4. DKAB Dersinde Animasyonla Değer Eğitimi ..... 44

**SONUÇ ..... 48**

**KAYNAKÇA ..... 52**

## GİRİŞ

Değerler eğitimi, insanlık tarihiyle başlayan eğitim sürecinin en önemli unsuru olmuştur. Eğitim, insanı zihinsel açıdan geliştirmekle birlikte duygusal açıdan da yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu nedenle eğitimin dini nitelikte olduğu dönemlerde, değerlerin ve değerler eğitiminin kaynağını din oluşturmaktaydı. Dolayısıyla dini eğitimin yapıldığı dönmelerde, ahlâk eğitimi veya değerler eğitimi diye ayrıca bir alan söz konusu değildi. Bunun tabii bir sonucu olarak değişik zamanlarda ve değişik coğrafyalarda farklı tanımlamalar ve kavramsallaştırmalar olsa da değerler eğitimi tüm dinler ve felsefelerde hep ön planda olmuştur (Altan, 2011: 55; Genç, 2013: 38-41).

Reform hareketleri öncesinde Hristiyan Batı dünyasında genel eğitimin dini nitelikte olması, değerler eğitiminin de din merkezli olmasını ortaya çıkarmıştır. Kilisenin baskıcı ve gelişmeye engel tutumuna karşı aydınlanma felsefesinin gelişmesi, seküler ve pozitivist akımların etkililiğini ve yaygınlığını arttırmıştır. Bu durum dinin etki alanını sınırlandırmış, zamanla gerek bireysel gerekse toplumsal alanda din etkisini yitirmeye başlamıştır. Bu gelişmeler genel eğitim içinde dini eğitimin etkisini zayıflatmakla birlikte din eğitiminin özel bir alan haline gelmesiyle sonuçlanmıştır (Tosun, 2002: 1). Bu dönemde dini normlar ve değerler sorgulanmaya ve değişmeye başlamıştır. Aydınlanma Çağı'nın etkisiyle oluşan modern eğitim felsefesinde; mekanist, pozitivist dünya görüşü ve bilim anlayışı hâkim olmuştur. Böylece bireyselciliğin temel alındığı modern eğitim yaklaşımları, öğrenci yetiştirmeyi bilgi ve beceri ile sınırlı bir faaliyet çerçevesine indirgeyerek, bireysel ve toplumsal gelişimi sağlayan değerler eğitimini ihmal etmiştir (Kaymakcan ve Meydan, 2016: 139-140; Kenan, 2007: 30). Bunun beraberinde getirdiği sosyo-kültürel ve insani problemler, karakter ve değerler eğitiminin ele alınmasını zorunlu olarak gündeme getirmiştir.

Değerler eğitimine ilişkin ampirik sorgulamalar ancak 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Amerika'da karakter eğitimine ilişkin çalışmalarla başlamıştır. Bu çalışmalar değerler eğitiminin ilk başlangıcını oluşturmuştur. Bilimsel sorgulama, özellikle ABD'de, hem eğitimciler hem de insanların resmi eğitim-öğretim süreçlerinde değerlerin kazandırılmasının önemine vurgu yapmalarını ortaya

çıkarmıştır (Kaymakcan, 2010: 10-15; Aydın, 2003: 121-126). Bu kapsamda M. Rokeach (1968) değerleri sosyal boyut ve bu çerçevedeki tutum ve davranışlarla ilişkilendirerek, bu alanda başkalarının da kullanabileceği değer envanteri oluşturmuş; anlamlı bir biçimde her değerin bir amaca, tutumun da bir inançlar kümesine dayandığını ortaya koymuştur. Bu envanter hangi değerin nasıl ve hangi sosyal süreçler sonucunda elde edildiğini göstermektedir (Güngör, 1998: 29; Aydın, 2011: 40).

1990'lı yıllarda ise, ayırt edici bir özellik olarak değerlerde toplumsal ve ahlaki olanlara verilen önem azalırken bireysel uyum değerleri ise önem kazanmıştır. Ancak sosyal anlamda çözülmeyi gösteren; evlilik dışı ilişkiler ve evliliklerin kısa sürmesi, intihar, madde bağımlılığındaki artış gibi hususlar değerler ve ahlak eğitiminin önemini tekrar gündeme getirmiştir (Köylü, 2010: 20-27). Bu olumsuzluklar karşısında eğitimciler ve aileler, ahlak ve değer eğitiminin okullarda verilmesinin önemini vurgulamışlardır (Genç, 2013: 13-14).

Ülkemizde 1900'lerden itibaren karakter ve ahlak eğitiminin birey ve toplum için gerekliliği fark edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, okullarda öğrencilere kazandırılması gereken vasıflar noktasında okulların temel hedefi "okullardan çıkacak kuşağın onur sahibi olması, adil, cesur, görev bilinci yüksek ve namuslu olması kısaca ahlaki karakterli olması" olmuştur (Kanad, 1951). Bu kapsamda değerler eğitimi okullarda Musahibat-ı Ahlakiye (Ahlak Sohbetleri) adı altında ayrı bir ders olarak okutulmuştur. Bu ders hayattan örnekler verilerek ahlaki sorunların ele alınması ve tartışılması şeklinde işlenmiştir (Demirkaya, 2014).

Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki süreçte gerek ülkemizde gerekse dünyadaki sosyo-kültürel, felsefi ve siyasi değişimler ve gelişmeler, ahlak eğitimi ile ilgili çeşitli düzenlemeleri gündeme getirmiştir. Bu süreçte en önemli gelişme 1973 yılında çocukların töre ve gelenekler ile milli hasletlere uygun ahlak kaidelerinin öğretilmesine yönelik ilk ve ortaöğretim programlarına mecburi ahlak derslerinin konulması olmuştur (Öcal, 1998: 262).

Değerler eğitiminin Türkiye'deki uygulaması, 1995 yılında Birleşmiş Milletlerin 50. yıl dönümü kutlamaları için hazırlanan "Yaşayan Değerler Eğitimi" adı verilen uluslararası bir projeye dayanmaktadır. Bu eğitim projesinde evrensel

değerlerin, etkinlik temelli yaklaşımla öğrencilere kazandırılması benimsenmiştir. "Daha iyi bir dünya için değerlerimizi paylaşalım" yaklaşımından yola çıkan bu proje; iş birliği, özgürlük, mutluluk, dürüstlük, sevgi, alçakgönüllülük, barış, saygı, sorumluluk, sadelik, hoşgörü, birlik olarak on iki evrensel değere odaklanmıştır (Bıçak ve dğr.,2016: 404). Bu bağlamda değerler eğitiminin gerek doğrudan programlar yoluyla gerekse örtük programlar yoluyla verilmesi noktasında düzenlemeler yapılmış ve uygulamaya konulmuştur.

# BİRİNCİ BÖLÜM

## 1. Değer Kavramı

Tarihi süreçte değer kavramı, birçok anlam değişimine uğramıştır. Bu kavrama ve içerdiği anlam örgüsüne en fazla önem veren ilk filozof olan Eflatun'dan itibaren filozoflar değer problemini "iyi, kötü, gaye, doğru, fazilet, hakikat" gibi farklı başlıklar altında ele alıp tartışmışlardır (Kılıç, 1996: 359).

Değer kelimesi sözlükte "bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, bedel, paha, yüksek nitelik, meziyet ve üstün, yararlı nitelikleri olan kimse" (Doğan, 2008: 350; Demir ve Acar, 1992: 82; Alan, 2014: 61) şeklinde tanımlanmakla birlikte; soyut olan, soyutlanan, ulaşılması arzulanan tümel nitelikler olarak da belirletilmektedir. Mutlak manada değer denildiğinde kastedilen soyut değerlerdir (Tuğral, 2005: 20). Dolayısıyla değer; olayların, olguların, tüm varlıkların durumunu ve önemini belirten soyut ölçü birimidir (Aydın ve Gürler, 2018: 1).

Değer kavramı; insanın inanç, akıl, fikir, tutum ve davranışlarıyla ilgili olduğu için başta sosyal branşlar olmak üzere birçok bilim dalı kendi yöntem ve düşüncesine göre konuyu ele alıp incelemiş ve tanımlar ortaya koymuştur (Kaymakcan, 2010: 10; Genç, 2013: 28).

**Felsefe açısından değer kavramı**: Değer, ahlâk ve değer felsefesinde, olgu bilincinden sonra ortaya çıkan ve olguya, duyguları, arzuları, ilgileri, ihtiyaçları, amaç ve eylemleri olan özneyle ilişkisi içinde, belli nitelikler yüklemeyle belirlenen tavır; öznenin, olguya yüklediği niteliktir. Dolayısıyla insan tarafından oluşturulan tüm değerler aksiyolojinin konusu içinde görülmektedir (Cevizci, 2003: 96; Sönmez, 2008: 19-20).

**Psikoloji açısından değer kavramı**: Değer, bir şeyin arzu edilen veya yararlı kılan özelliği; belli bir toplumda, neyin iyi, neyin kötü, neyin doğru veya yanlış olduğu konusunda ortak görüşler ve standartlardır (Budak, 2005: 195).

**Sosyoloji açısından değer kavramı**: Değer, nesne ve olayların bir toplum, bir sınıf ya da bir insan açısından taşıdığı önemi belirleyen nitelik; bir toplum, bir sınıf ya da bir insan için önem taşıyan nesne ve olaylardır (Kaya, 1984: 31).

İnsanların hayat felsefesini tamamlayıcı ölçüler olan değerler; bireylerin amaçlarına, ideallerine, düşünce biçimine ve davranışlarına rehberlik eder (Arslanoğlu, 2005: 64-67; Kurt- Aykıt, 2019: 18; Kurt- Aykıt, 2019:21). İnsan hayatını yönlendiren ve şekillendiren değerlerle ilgili yapılan araştırmalarda, "sorumluluk, eşitlik, adalet, özgürlük, hoşgörü, saygı, güdüleme, güven, bağlılık, özerklik, hırs, doğruluk, cesaret, saygı, kendine güven, hoşgörü, yardımseverlik, dürüstlük, sevgi, başarı" gibi değerlerin öne çıktığı görülür (Kasapoğlu, 2013: 98).

Bu değerlerin bireye kazandırılması noktasında eğitim, özellikle de din eğitimi önemli fonksiyonlar icra etmektedir. Çünkü değerler eğitiminin hedef davranış ve kazanımları, din eğitiminin temel kazanımları arasında yer almaktadır (Gümrükçüoğlu, 2020: 12-25). Dolayısıyla inanç temelli ve ahiret boyutlu değerler; bireyde daha derin ve içsel kontrol sağlayacağından, hayatın her alanında tutarlı davranış geliştirmesine etki eder (Kaymakcan ve Meydan, 2016: 26).

## 2. Değerlerin Önemi

Değerler, insan hayatına yön veren ulaşılmak istenen hedefler olarak tanımlanabilir. Değerler; bir kişi için hedef belirleyen, yol gösteren, arzu ve isteklerini belirleyen, o kimseyi ulaşılmak istenene götüren düşüncelerdir (Mehmedoğlu, 2006: 252).

Değerler insan hayatına katkı sağlar ve insanın içindeki insan olma vasfını ortaya çıkarır. Değerler yapılmak isteneni fakat yapılmayanı uygun hale getirir. İnsanın dış dünyayla iletişimi dış dünyaya katabildiğidir (Çağlayan, 2006: 91). Belirli problemlerle karşılaşan birey, değerleri kullanarak sorunu çözer. Değerleri sayesinde tercihte bulunur ve tavır alır. Bireyin hayatını, gaye ve davranışlarını belirlemede, kişiliğin oluşmasında değerlerin önemi büyüktür (Aydın, 2010).

Değerler sosyal hayatı düzenlemesi yönünden önemlidir. Değerler kişileri doğru olan davranışı yapmaya yönlendirerek sosyal kontrolü sağlarlar. Toplum tarafından kabul görmeyen davranışların yasaklanmasında da değerlerin önemi büyüktür (Aydın: 2010).

Joseph Fichter, değerlerin sosyal fonksiyonlarını şu şekilde ifade etmiştir (Fichter, 1996: 150):

*• Değerler, kişilerin ve birliktekilerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılır.*

*• Değerler, kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddi kültür nesneleri üzerinde odaklaştırır.*

*• Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yolları, değerler tarafından işaret edilir.*

*• Değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik eder. İlgi yaratırlar ve cesaret verirler.*

*• Değerler sosyal kontrol ve baskının araçlarıdırlar. Kişileri doğru şeyleri yapmaya yüreklendirir. Ayrıca onaylanmayan davranışları engeller.*

*• Değerler, dayanışma araçları olarak da işlevde bulunur. Ortak değerler sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir.*

## 3. Değerlerin Özellikleri ve İşlevleri

Değerlerin birey ve toplum üzerindeki yansımalarının daha iyi anlaşılması için değerlerin özelliklerini ve işlevlerini bilmek önemlidir**.** İnsan madden ve manen sürekli gelişen ve değişen bir varlıktır (Aydın ve Güler, 2018: 4). Bu süreçte insanın içinde bulunduğu sosyo-kültürel çevre, insanların davranışlarına yön veren ve onları şekillendiren en önemli değerleri barındırır (Dam, 2016: 26-27). Dolayısıyla değerler, bireysel dönüşümü ve değişimi sağlamakla birlikte sosyal ve kültürel aktarımı yönlendiren en önemli unsurlardır (Fidan, 2009: 2). Değer kavramı birçok alanda kullanılmış ve farklı tanımları yapılmıştır. Bu tanımlardan çıkan temel özellik değerlerin davranışları şekillendirmesi ve yönlendirmesidir (Yorulmaz, 2017: 61).

**Değerlerin özellikleri şunlardır**:

- Değerler; gücünü tutum ve davranışlar üzerinde etkisi olan, organize olmuş bir grup inançtan alır. Birey veya toplumun sahip olduğu değerlerin bilinmesi, birey davranışlarının atıf noktasını oluşturur ve tahmin edilmesini sağlar.

- Değerler tamamen nesnel ve duygulardan arınmış değildir.

- Değerler, sosyalleşme sürecinde aile, okul ve sosyal çevreden; sözel, yazılı ve görsel materyallerden model alma yolu ile kazanılan, kalıtsal yönü olmayan olgulardır.

- Değerlerin üstünlük sırası kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişen hiyerarşik bir düzeni vardır.

- Değerler, zaman içinde değişiklik gösteren dinamik bir yapıya sahiptir.

- Değerlerin oluşumundan en belirleyici unsur olan insan, toplumdaki ortak değerlerle uyumlu olduğu müddetçe toplumla da uyum içinde yaşar.

- Sosyal hayatta kabul gören ve takdir olunan değerler, nesiller tarafından kabul edilen ve aktarımı sağlanan değerlerdir. Sosyal hayatta karşılığı olamayan değerler, süreç içinde ortadan kalkar.

- Bireyin tutum ve davranışlarını belirleyen, toplumsal devamlılığı sağlayan inanç ve ölçütlerdir.

- Değerler insanın bilinç, duygu ve davranışlarını ilgilendiren yargılardır. (Aydın ve Gürler, 2018: 4-6; Karabaş, 2014: 6; Kızıler ve Canikli, 2019: 15-17).

Değerlerin özellikleri hakkında farklı görüş belirtenler de olmuştur. Bunlar değerlerin özelliklerini şöyle ifade etmişlerdir:

1. Değerler grup ve toplum tarafından üzerinde anlaşılmış olduğundan, herhangi bir bireyin yargılamasına bağlı değildir.
2. Toplum veya grup üyeleri yüksek değerler uğruna mücadele etmeye hatta canlarını vermeye razıdırlar.
3. Değerler üyeler arasında onandığı için kavramsal olarak diğer değerli nesnelerden soyutlanabilirler.

Değerler toplum üyeleri tarafından kabul gördükleri için refahın korunması ve sosyal gereksinimlerin karşılanmasıyla birlikte görülmüştür (Avcı, 2007: 20).

Yukarıda saydığımız değer özelliklerinden de anlaşılacağı üzere değerler toplum tarafından kabul gören ve yaşam standartlarını belirleyen özelliğe sahiptir. Ayrıca değerler toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan, insanlar arası huzur ve barış ortamını oluşturan unsurlardır.

**Değerlerin işlevleri şunlardır:**

- Bireysel ve toplumsal güven ortamı sağlar.
- Toplumun benimsediği ideal değerler, bireye hayat boyu rehberlik eder.
- Değerler, bireylerin davranış geliştirmesine katkı sağlar.
- Sosyal kontrol mekanizması sağlayan değerler, sosyal bütünleşmeyi ve dayanışmayı sağlar.
- Evrensel değerler tüm kültürleri birleştirici özelliğe sahiptir.
- Değerlerin oluşumunda kültürel etkenler olmakla birlikte, kültür üzerinde de toplumsal değerler yönlendirici etkiye sahiptir.
- Bireysel ve toplumsal değerler, insanın kişilik oluşumu sürecinde önemli rolü vardır.
- Değerler, insana kendini kontrol etme imkânı vererek, toplum içindeki konumunu bilmesine yardımcı olur.

Değerler, birey ve toplum üzerinde yapıcı, dönüştürücü ve geliştirici etkiye sahiptir. Değerlerden yoksunluk ise birey ve toplum için telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurur.

## 4. Değerler Eğitiminin Amacı ve Önemi

Değerler eğitimi; insani, ahlaki, kültürel ve evrensel boyutlarda oluşan duyarlılıkların, açık ve bilinçli bir şekilde öğretilmesi, kişilerin değerler hakkındaki anlayışlarını geliştirmek için gerekli olan bilgi ve beceri kazandırma sürecidir (Yaman, 2012: 17-18). Değerler sayesinde insanlar, temel ahlaki yargıları oluşmuş, kişilik sahibi bireyler olarak yetişirler. Çocuk yaşlarda başlayan değerler eğitimi, toplumun geleceğini etkileyen unsurları barındırır (Dam, 2016: 24-25). Değerler eğitiminin sistemli bir şekilde yapılabilmesi için belli hedeflere sahip olması ve doğru amaçlara hizmet etmesi gereklidir. Değerler eğitiminin birey açısından en önemli hedefi karakterli, ahlâklı, kişilik sahibi bireyler yetiştirerek, insanın maddi ve

manevi gelişimine katkı sunmaktır (Kale, 2007: 319). Bireylerin değerlere bağlı olması ve değerlerle donanması iyi bir değerler eğitimi sürecine bağlıdır.

Değerler, insanların doğruyu ve yanlışı ayırt edebilmelerini sağlayan temel ölçülerdir. Bu değerler doğuştan getirilmeyip gözlem ve etkileşim sonucunda kazanılır (Köylü, 2016: 3-16). Dolayısıyla değer eğitimi, formal ve informal öğretimin olduğu her zaman ve ortamda gerçekleşen bir süreçtir. Değerlerin oluşması ve değişmesinde, nesilden nesile aktarılmasında aile ve okul etkin bir role sahiptir. Değerler eğitimi öncelikle ailede başlar. Bu dönemde öğrenme, gözlem ve taklide dayalı informal olarak gerçekleşir. Okulla birlikte başlayan formal eğitim sürecinde ise değerler eğitimi, eğitim programlarının içerisinde yerini almaya başlar (Aydın ve Gürler, 2018: 14-15). Çocuk yaşlarda başlayan formal ve informal değer aktarımı, bireylerde temel ahlaki yargıların oluşmasını sağlar (Dam, 2016: 24-25). Dolayısıyla insanlık tarihi ile başlayan ve devam eden eğitim ve değer ilişkisi, eğitimin asıl amacının ahlaki erdemleri öğretmek olduğunu ifade eden Aristo'dan bu yana üzerinde durulan önemli bir konu olmuştur (Yaylacı, 2016: 155).

Değerler eğitimi; bilgi aktarımından öte pratik yönü güçlü, insan hayatını anlamlı kılan, insanın kişiliğini güçlendiren, onun ahlaklı ve karakter sahibi olmasını sağlayan, ona iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kavramları öğreten ve bu kavramlar arasında doğru tercihte bulunabilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Çocukların ve gençlerin güzel ahlaklı olması için öncelikle onların çevresine, ailesine, kendisine ve milletine karşı sorumluluklarının farkında olması sağlanmalıdır. İşte değerler eğitiminin amacı bu farkındalığı oluşturarak çocuklarda ve gençlerde diğer insanlarla iş birliği yapma, başkalarının düşünce ve fikirlerine önem verme, başta anne baba olmak üzere toplumdaki her bireye saygı duyma gibi olumlu nitelikleri kazandırmaktır. Aynı zamanda bu kazanımlar değerler eğitiminin en önemli hedeflerindendir (Aydın-Gürler, 2018: 15-17; Saban, 2005: 280).

## 5. Değerler Eğitiminde Yaklaşımlar

Bütün eğitim faaliyetlerinde olduğu gibi değerler eğitiminin de belirli bir plan ve program çerçevesinde yapılması hedef davranışların kazandırılması açısından gereklidir. Bireylere değer kazandırmak eğitimin en zor yanlarından biridir. Çünkü değer bilgi basamağından öte duyuş ve davranışlarla ilgili, kişinin içselleştirerek

hayatına şekil vereceği özel bir alandır (Genç: 2013: 38-41). Özellikle somut işlemler dönemindeki çocuklar değerleri algılamakta ve anlamakta zorluk yaşamaktadırlar. Öğrencilerin değerleri somut hale getirerek öğrenmesini ve içselleştirmesini sağlamak amacıyla değerler öğretimi ile ilgili bazı yaklaşımlar belirlenmiştir. Değerler eğitimi yaklaşımlarının amacı bireylere değerleri daha iyi anlatabilmek ve değerlerin hayata uygulanabilirliğini arttırmaktır. Değerler eğitimi yaklaşımlarından bir kısmı değerlerin doğrudan öğretimine, bir kısmı da akıl yürütme, sorgulama ve yansıtıcı düşünme süreçlerine ağırlık vererek değerlerin bir düşünme ve karar verme süreci olarak kazanımına yönelik olarak kullanılmaktadır (Yel ve Aladağ, 2012: 129). Değerler eğitiminde başarı elde edebilmek ve öğrencilerde kalıcı izli davranış değişikliğini oluşturabilmek için eğitimin tüm boyutlarıyla birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla değerlerin öğretilmesinde eğer belli yöntemler izlenmezse öğretimin verimliliği düşecek ve eğitimle değerlerin uygulamaya konulması zorlaşacaktır. Bu yüzden değerlerin hangi yöntem ve tekniklerle öğretileceğinin belirlenmesi önemlidir.

Değerler eğitiminde, öğrencinin bilişsel ve duyuşsal gelişiminin yanında eğitim ortamının da kalitesi belirleyici bir etkiye sahiptir. Değerler eğitiminde kullanılan yaklaşımlar eğitimin genel ve özel amaçlarına, ülkelerin kültürel ve dini temellerine ve değerlerin kaynaklarına bağlı olarak öğretilmelidir. Bu öğretim sürecinde öğreticilere rehberlik etmesi amacıyla bazı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Değerler ve değerlerle ilgili literatür incelendiğinde, değerler eğitimi ile ilgili farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir (Aydın ve Gürler, 2018: 67-70; Korkmaz, 2016: 52-53; Kaymakcan ve Meydan, 2016: 68-170). Bu yaklaşımlar aşağıdaki tasnif çerçevesinde ele alınıp incelenecektir.

1.Değerlerin Doğrudan Öğretim Yaklaşımları

1. Telkin Yaklaşımı

2. Davranış Değiştirme Yaklaşımı

2.Değer Gerçekleştirme Yaklaşımları

1. Değerleri Açıklama Yaklaşımı

2. Değer Analiz Yaklaşımı

3. Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı

3.Değerler Eğitiminde Bütüncül Yaklaşımlar

1. Adil Topluluk Okulları

2. Karakter Eğitimi

### 5.1. Değerlerin Doğrudan Öğretim Yaklaşımları

Doğrudan öğretme yaklaşımı, eski zamanlardan beri etkili bir şekilde devam eden ve çok kullanılan bir değer eğitimi yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın temelinde; yetişkinlerin ve öğretmenlerin çocuklara ahlaki değerleri doğrudan öğreterek onların davranışlarını şekillendirme ve onlara iyi alışkanlıklar kazandırma görev ve sorumluluğu yatmaktadır. Doğrudan öğretim yaklaşımı önce kuralları ve genellemeleri sunar, sonra verilen kuralları ve genellemeleri açıklamak amacıyla kuralları ve genellemeleri örneklerle destekler. Bu yaklaşım tarzı ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerine değer aşılamak için daha uygun görülmektedir. Doğrudan öğretim yaklaşımı evde ve okulda, çocukların olumlu tutum ve davranışlarını geliştirmek ve olumlu karakter kazandırmak için etkili metotlarla değerlerin doğrudan öğretilmesini amaçlar (Ulusoy-Dilmaç, 2012: 69; Kaymakcan ve Meydan, 2016: 171). Bu yaklaşım büyük oranda öğretmen merkezli ve tümden gelimcidir. Öğretmen, öğrencilerinden belirli değerleri benimsemelerini ister ve onların bu değerleri kabullenmelerini sağlayacak öğretim yaşantıları oluşturur. Öğretmen aktif, öğrenci ise pasif konumdadır. Bu noktada öğrencilerin bireysel farklılıklarının dikkate alınmaması büyük bir eleştiri konusudur. Ayrıca bu yaklaşımda telkin ve değer değiştirme metodunun kullanılması önerilmektedir (Tahiroğlu, 2014: 342; Kaymakcan ve Meydan, 2016: 171).

#### 5.1.1. Telkin Yaklaşımı

Değerler eğitiminde en eski ve en yaygın kullanılan yaklaşım olan telkin, belirli bir değeri aşılamak için onun anlamını ya da işlevini söyleyerek ya da başka teknik ve etkinliklerle bilinç dışı o değeri vurgulayarak kazandırmaktır (Dam, 2014: 65). Böylece öğrencinin belirli değerleri içselleştirmesi ve arzu edilen değerlere ulaşması sağlanmış olur. Bu süreçte öğrenciden değerin doğruluk ya da yanlışlığını

sorgulaması yerine değerleri içselleştirmesi ve kabullenmesi beklenir. Değer telkini yaklaşımının özünde yatan nihai mantık birtakım değerlerin evrensel ve kesin olduğu düşüncesidir. Bu nedenle birey onları analiz etmeden kendini onlara uydurur. Bu noktada değeri telkin eden öğretmenin rol model olması belirleyici bir etkendir.

Çocuklara değer telkini hususunda en kritik dönem ergenlik öncesi dönemdir. Çünkü ergenlik dönemi; çocukların kendilerini ifade etme, kişiliklerini inşa etme, sosyal hayat içinde girme ve sorumluluk alma yöneliminin güçlü olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla bu dönem telkin yöntemi için uygun değildir (Aydın ve Gürler, 2018: 71). Bu dönemde başta aile olmak üzere tüm sosyal çevre ve okul, rehberlik görevi üstlenerek bu dönemin sorunsuz geçirilmesine katkıda bulunur (Gümrükçüoğlu, 2017: 10).

Belirlenen sosyo-kültürel, dini ve insani değerlerin telkine dayalı bir yaklaşımla içselleştirilmesi sağlanır. Bu süreçte rol model; pozitif ve negatif pekiştirme, taklit etme, eleştirme, oyunlar ve simülasyon, rol yapma, keşfederek öğrenme ve hikaye anlatma yöntemleri kullanır (Doğanay ve Sarı, 2004: 359; Öztürk vd., 2006: 267; Aydın ve Gürler, 2018: 71). Böylece çocuğun muhakemesi işletilerek değeri anlama, algılama ve içselleştirmesi sağlanır.

Bu yaklaşımın uygulama modeli şu şekildedir: (Superka vd. 1976: 23-24).

- Telkin edilecek değerleri belirlemek.
- Değerin hangi düzeyde içselleştirmelerinin saptanmak.
- Değerlerin kazandırılmasında beklenen hedef davranışları belirlemek.
- Amaca uygun metotlar ve yöntemler tespit etmek.
- Belirlenen metotları ve yöntemleri uygulamak.
- Sonuçları değerlendirmek için uygun ölçme ve değerlendirme yöntemlerini kullanmak.

Sıklıkla tercih edilen yaklaşım olmakla birlikte, değerlerin davranışa dönüşme noktasında öğretmenlerin öğrencilerle kısıtlı sürelerde beraber olması, sürekli telkinin çocukta öz güven gelişiminde olumsuzluk yaratması bu yaklaşımın en temel sınırlıklarıdır (Çiftçi, 2001: 65-66).

### 5.1.2. Davranış Değiştirme Yaklaşımı

Davranış değiştirme yöntemi, "koşullanmaya bağlı olarak bireyin davranışlarını değiştirmeyi amaçlayan yöntemdir" (Kaymakcan ve Meydan, 2016: 173). Değerlerin doğrudan öğretiminde sık ve vurgulu tekrarlar ile davranışçı öğrenme yaklaşımının olumlu ve olumsuz pekiştirmeye yönelik uygulamaları kullanılarak öğrencide istenen değerlerin yerleştirilmesi amaçlanır. Dolayısıyla, öncelikli olarak kazandırılmak istenen değerler tespit edilir. Bu değerler belli bir süreçte ödül, ceza ve tekrar uygulamaları ile pekiştirilir. Mükâfat ve pekiştirmelerle öğrencinin olumlu davranışlarını gerçekleştirmesini sağlamak, cezalarla olumsuz davranışlarını engelleyerek sergilenme sıklığını zayıflatmak temel hedeftir. Böylece kazandırılmak istenen değerlere uygun davranış geliştiren öğrenci ödüllendirilerek, uygun davranış geliştirmeyen öğrenci cezalandırılarak, değer kazanımları teşvik edilmiş olur (Korkmaz, 2016: 54-55). Bu noktada gerek ödüllendirmede gerekse cezalandırmada dikkat edilmesi gereken, ödül ve cezanın eğitici yönünün güçlü unsurlardan oluşmasıdır.

Davranış değiştirme yaklaşımında, istenilen değerlerle doğru orantılı davranış gelişimi sağlanması için bireylere aşağıdaki işlemler uygulanır (Doğanay, 2006: 238).

**Amacın Belirlenmesi:** Eğitim sonunda kazandırılmak istenen hedef davranışın belirlenmesi. Örneğin, çocukların tartışma ortamında başkalarının düşüncelerini saygı duyup dinlemeleri.

**Ölçütün Belirlenmesi:** Kazandırılan davranışın tüm etkinliklerde sunulması ve başkalarına saygının tüm tartışmalarda gösterilmesi.

**Yöntem Seçme:** Kazandırılmak istenen davranışa uygun yöntemin seçilmesi**.** Örneğin pozitif davranışı pekiştirmek için aşırı övgü ve ödüllendirme, negatif davranışı önlemek için aşırı yergi ve cezanın yerine hedef davranışın kazandırılmasını sağlayacak teşvik edici mükafat veya caydırıcı yöntemin belirlenmesi.

**Yöntemi Uygulama**: Etkinlikte hedef davranışların neler olduğunu öğrenci ile paylaşılıp, bunları gerçekleştirme durumuna göre öğrencinin yönlendirilmesi.

**Değerlendirme ve Gerektiğinde Tekrar:** Davranıştaki gelişmeyi gözlemleme ve değerlendirme. İhtiyaç halinde bu işlemi yineleme.

Edimsel koşullanmayı temel alan davranışçı öğrenmenin, değerler eğitimine uygulanması ile değerlere uygun davranış sergileyen öğrencilerin ödüllendirilerek onların değerleri benimsemeleri amaçlanmaktadır.

### 5.2. Değer Gerçekleştirme Yaklaşımları

Değer gerçekleştirme, öğrenci merkezli bir yaklaşımdır. Bu süreçte öğretmen, öğrencinin kendi değerlerini keşfetmesine, hayatı anlamlandırmasına ve ona göre davranış geliştirmesine rehberlik eder. Bununla birlikte öğrencinin kendini gerçekleştirmesine de katkı sağlar. Bu yaklaşım bireyin değerlerini fark etmesine, karar almasına ve kararını uygulamasına yardım eder. Bu akımda bireyin sahip olduğu değerlerin özelliğinden çok bireylerin değerlerini elde etme yolu üzerinde durulur (Kaymakcan ve Meydan, 2016: 175; Doğanay, 2006: 238).

#### 5.2.1. Değerleri Açıklama Yaklaşımı

Bu yaklaşım, öğrencilerin kendi değerlerinin farkında olmasını, güçlü ve zayıf yönlerini bilmesini, kendi değerlerini oluşturmasını, karar verme ve sorumluluk almalarını ve yaşam becerilerini geliştirmelerini kapsar. Bu amaçla öğrencilerin bir davranışın doğruluğu veya yanlışlığı üzerinde konuşarak, tartışarak sahip oldukları değerleri açıklamalarına fırsat verilmektedir. Özellikle yapılandırılmış olarak yapılan tartışmalar öğrencilerin sahip oldukları değerleri daha iyi açıklamalarına fırsat vermektedir. Bu yaklaşımda bireyler birden çok alternatifi bulunan değerler arasından kendi değerlerini özgürce seçer (Yiğittir ve Kaymakcı, 2012: 51; Meydan, 2014: 102).

Bu yaklaşımın temelinde, öğretmenlerin kurgusal durumlar sunması, öğrencilerin ise bu durumlarda ortaya çıkabilecek olası davranışları tartışması ve karar vermesi vardır. Bu yaklaşımı benimsemiş olan öğretmenler grupla çalışmaya

önem vermektedirler. Uygulama esnasında her düşünceye saygı gösterilir ve belirli değerleri empoze etmeden, seçenekleri ve muhtemel sonuçları irdelenip incelendikten sonra öğrencinin özgürce değer hakkında karar vermesi esasına dayanmaktadır. Bu yaklaşımda temelde üç adım ve bunların içinde de farklı etkinliklerin olduğu aşamalar söz konusudur (Genç, 2013: 45-46; Akbaş, 2014: 42; Doğanay, 2006: 268-270).

**Seçme:** Çocukların özgürce seçim yapmalarını özendirme, bunun sonucunda elde edilen seçimle birlikte alternatif seçenekler oluşturmaya yardımcı olma ve her bir alternatifin olası sonuçları üzerinde düşünülerek alternatifleri değerlendirmede çocuklara yardımcı olmaktır.

**Ödüllendirme:** Çocukları neyin ödüllendirilip korunduğu konusunda düşündürmek, tercihlerinin başkaları tarafından onaylanmasına fırsat tanıyarak kendi seçimlerinden gurur duymasını sağlamaktır.

**Davranma:** Hayatlarının tüm aşamalarında çocukların tercih ettikleri değerlerle tutarlı ve istikrarlı bir yaşam sürmelerine, davranış geliştirmelerine yardımcı olmaktır.

Değer açıklama etkinlikleri uygulanırken şunların yapılmamasına dikkat edilmelidir (Öztürk vd., 2006: 272):

- Öğrencilerin belirttiği değerler kesinlikle eleştirilmemelidir.
- Öğrencilere yanıt vermeleri için baskı yapılmamalıdır.
- Tartışmalar uzun olmamalıdır.
- Grup için uygun olan sorular bireysel olarak sorulmamalıdır.
- Öğrencilerin sahip olduğu duyusal özelliklerin hepsi değer belirginleştirme için kullanılmamalıdır.

### 5.2.2. Değer Analiz Yaklaşımı

Değer analizi, değer içeren örnek olaylar üzerinde akılcı ve sistematik düşünce becerilerini kullanarak öğrencilere ahlaki değerler kazandırmaya çalışan bir

yaklaşımdır. Başka bir deyişle insanın duygularını değil aklını kullanarak sorunlarını bir karara bağlanmasını sağlamaktır. Bu yaklaşım üst düzey bilişsel düşünme becerileri gerektirmektedir. Kaymakcan ve Meydan, 2016: 178). Bu yöntemde öğrenciler, sunulan değerlere ilişkin sorunlar hakkında bilimsel süreç ve mantıksal düşünme ile karar vermektedirler. Öğrenciler değerleri seçerken muhakeme ve akıl yürütme süreçlerini ön planda tutar. Bu yaklaşım, öğrencinin analiz ederek değerleri içselleştirmesine imkân sunmaktadır (Akbaş, 2008: 14; Yel ve Aladağ, 2012: 133; Korkmaz, 2016: 57).

Değer analizi yaklaşımının uygulanabilmesi için öğrencilerin gerçek ya da hayali bir problem ile karşılaşmaları sağlanmalıdır. Bir problem ile karşılaşan öğrenciler, problem çözme basamaklarını kullanarak belirli değere ulaşabilmektedirler. Değer analizi yaklaşımında değer içeren problemler üzerinde duygusallıktan uzak, akılcı, mantıklı ve sistematik bir şekilde durulmalıdır (Akbaş, 2008: 14). Bu yöntemin diğer yöntemlerden en önemli farkı değerleri dayatmak yerine sadece değerleri açıklaması ve analiz, kriterlere dayanarak hüküm vermeyi sağlamasıdır. Bu yöntemin ilgilendiği değerler sosyal nitelik arz etmektedir.

Değer analizi yaklaşımında izlenecek basamaklar şöyle ifade edilmiştir: (Genç, 2013: 47; Doğanay, 2006: 242-243):

- Değer sorunu tespit etmek.
- Karşılaşılan değer sorunu ortaya koymak.
- Ortaya çıkarılan sorunla ilgili bilgi ve deliller toplamak.
- Toplanan bilgi ve kanıtların uygunluğunu değerlendirme.
- Olabilecek çözüm yollarını tespit etmek.
- Çözüm yollarını değerlendirmek.
- Alternatifler arasından bir seçim yapmak.
- Seçilen öneri doğrultusunda davranmak.

Değer analizi yaklaşımı, ahlaki meseleleri ön yargıdan uzak bir şekilde nesnel ve bilimselliğe dayanarak çözme imkânı sunması yönüyle beğenilse de

özellikle uygulama bakımından bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu yaklaşımın eleştirilme sebebi, ahlak eğitimi gibi duyguların da ön planda olduğu bir yerde mantıksal ve bilimsel süreçlere çok fazla vurgu yapması ve uygulama bakımından fazla zaman almasıdır (Kaymakcan ve Meydan, 2016: 179-180).

### 5.2.3. Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı

Ahlaki muhakeme yaklaşımı, değer kazandırmadan ziyade öğrencinin eleştirel düşünmeyi ve muhakemesini geliştirerek üst değerler üzerine temellendirilmiş ahlaki değerlendirme modelleri geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla öğrencilere zihin karmaşası yaratacak konular verilir ve onların düşünerek ve tartışarak ideal olan değerlere ulaşmaları sağlanır (Yiğittir ve Kaymakcı, 2012: 52).

Ahlaki muhakeme yaklaşımında, öğretmenin rehber olarak rol aldığı tartışma yöntemi çok sık kullanılır. Öğretmen bu süreçte öğrencilere bireysel ya da grup tartışması yaptırarak onların kıssadan hisseler çıkarmalarını, verilen örnek olaylarda kahramanın yerine kendilerini koyup nasıl tepkiler vereceklerini ve bu tepkileri vermelerindeki sebepleri ortaya koymalarını amaçlanmaktadır. Kohlberg, ahlaki ikilem yaklaşımında çok sayıda öykü oluşturmuş ve insanların bu ikilemlerde nasıl davranışlar sergilediklerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu yaklaşımda eğitimcilere düşen görev ise, insanları bu aşamalara göre yönlendirmek ve onların bir üst aşamaya geçmeleri için yardım etmektir (Genç, 2013: 48-49; Suh ve Traiger, 1996: 723-726).

Ahlaki muhakeme yaklaşımının sınıfta uygulanmasında şunlara dikkat edilmesi gerekir (Gerekten, 2018: 66):

- Öğrencilerin seviyesine uygun bir ikilem sunulur.
- Her bir öğrenciye böyle bir ikilemle karşılaştıklarında ne yapacakları nedeniyle birlikte yazdırılır.
- Öğrenciler gruplara ayrılır ve öğrencilerden yazdıklarının özellikle nedenleri üzerinde tartışmaları istenir.
- Öğretmen bir tartışma başlatır.

- Tartışmanın sonunda her öğrenciden desteklemediği görüş üzerinde olumlu bir şeyler yazması istenir.
- Öğrencinin kendi görüşü dışındaki görüş üzerinde düşünmesi sağlanır.
- Öğrenci tekrar kendi görüşünü destekleyen nedenleri yazar.

Ahlaki muhakeme yaklaşımının öğrenci merkezli bir uygulama olduğu görülse de öğretmenin rehberlik ve yönlendirme rolü her zaman bulunması gerekmektedir. İlk olarak; ikilemde bırakma esnasında sorulan soruların tek yönlü -evet ya da hayır- yanıtlar içermekten ziyade öğrencilerin cevaplarını temellendirebilecekleri türde olması esastır. Bunun yanında öğrencilerin içinde bulunduğu gelişim evresine uygun ahlaki ikilemler verilmelidir. Aykırı düşünceler de sınıfta dile getirilmeli ve bu düşüncelerin temellendirilmesine ortam sağlanmalıdır. Geri dönütlerle ve yapılandırıcı sorularla verilen cevaplar desteklenmelidir. Kısacası öğretmen, öğrenme için rehber konumunda olmalı ve öğrencilerin ahlaki tercihlerinde özgür olduklarını onlara hissettirebilmelidir. Bu yaklaşımda sadece zihinsel süreçlerin işletilmesi değil, zihnin ve kalbin birlikte çalıştırılması amaçlanmıştır. Bu durum öğrenme ortamına aktarıldığında öğrenci verilecek değeri öncelikle zihnindeki şemasına yerleştirir, ön öğrenmeleriyle ilişkilendirir. Kavramsal alt yapısını oluşturduktan sonra da derste öğretmen tarafından verilen gerçek ya da farazi hikâyelerdeki ikilemleri vicdan ve empati yoluyla çözümlemeye çalışır. Böyle bir etkinliğin sonunda öğrenci, içine girdiği öğrenme ortamından çıkıp tamamen iç dünyasına bir yolculuk yapmış ve değerleri benimsemesi kolaylaşmış olur (Korkmaz, 2016: 58-59).

### 5.3. Değerler Eğitiminde Bütüncül Yaklaşımlar

Bu yaklaşıma göre; aile, okul, çevre, medya ve dini kurumlar gibi etkililiği olan tüm sosyal faaliyetler bir bütündür. Bunların hepsi temel insani ve ahlaki değerleri kazandırmak ve bireylerin mantık gücünü geliştirmek için iş birliği yapmaktadır. Bütüncül yaklaşımın amacı eğitim faaliyetini sınıf dışına taşıyarak ilgili tarafları sürece katma, düşünme ve muhakeme yapabilme gücünü geliştirmedir. Böylelikle temel ahlaki değerleri kazandırman suretiyle öğretimi gerçekleştirmektir. Bütüncül yaklaşımın temel esasları şunlardan ibarettir (Ulusoy ve Dilmaç, 2012: 75-

76; Kaymakcan ve Meydan, 2016: 183): Temel değerleri irdelemek, toplumsal etkileşimi sağlamak, mantıksal çözümlemeyi teşvik etmek, akıl yürütmeyi güdülemek, sorumluluğu eşit bir biçimde paylaştırmak, demokratik bir ortamda rol oynamayı sağlamak ve okul dışı uygulamalara yer vermek.

### 5.3.1. Adil Topluluk Okulları

Adil topluluk yaklaşımı; kuralların okuldaki tüm personelle beraber alındığı, sorumlulukların paylaşıldığı, demokratik okul sürecinin yaşandığı bir yaklaşımdır. Bu okulların temelini adalet, eşitlik ve demokrasi oluşturmaktadır. Alınan kararların tümü ahlaki tartışmalar ve katılımlı proje gruplarıyla birlikte alınmıştır. Bu yaklaşım; çocukların karar alma ve yürütme sürecine katılabilecekleri doğrultuda demokratikleşmelerini ve çocuklara demokrasinin ilkelerini öğretirken uygulama olanakları sağlayan bir çeşit doğrudan demokrasi deneyimi kazanmalarını amaçlamaktadır (Doğanay vd., 2002: 76; Kaymakcan ve Meydan, 2016: 184-185).

Kohlberg'in sınırlılıklarını gördüğü ve geliştirdiği bu yaklaşımın temelinde, değerlerin öğretiminde okulda demokratik ortam oluşturarak öğrencilerin sorumluluk almalarını sağlamak vardır. Kohlberg ve arkadaşları "Adil Topluluk Okulları" adında Cambridge Cluster Okulu ve Scarsdale Alternatif Okulunu açmıştır. Bu okullarda da çocukların ahlaki gelişimlerini destekleyecek uygulamalar yapılmıştır. Böylelikle öğrencilerin ahlaki ve demokratik tutumlarını geliştirme yönünde verimli çalışmalar yapılmıştır (Çinemre, 2013: 156-159; Yorulmaz, 2021: 71-72). Adil topluluk okullarında, öğretilmesi istenilen değerler okul ve okulda yer alan herkes tarafından tartışılıp, ortak kararların alındığı ve bu kararlara uyulması gerektiğinin bilinci vardır. Böylece öğrenciler kendi belirledikleri kurallara daha istekli uymuş olurlar. Öğrenciler, otoriteden kaçma ya da ceza alma korkusu olmadan içselleştirilen kurallar doğrultusunda davranış geliştirirler. Olumsuz davranışta bulunduklarında ise bunun sorumluluğunu almaları gerektiğini bilirler. Adil topluluk okulları yaklaşımında, toplum içinde sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmek hedeflenir. Bu nedenle kuralların özgürce tartışılabileceği demokratik ortamlar sağlanmalıdır. Ayrıca bu yaklaşımda demokrasiyi fedakâr insanların sağlayabileceği düşüncesiyle; saygı, sevgi, hoşgörü, yardımseverlik gibi temel değerler mevcuttur (Aktepe ve Tahiroğlu, 2016: 375).

### 5.3.2. Karakter Eğitimi

Bu yaklaşımla birincil olarak eğitilmesi gereken unsurun karakter olduğu vurgulanmaktadır. Değerlerin öğrencilere kazandırılmasında etkili olan karakter eğitimi "örtük veya açık program aracılığıyla yetişen yeni nesle temel insani değerleri kazandırma, değerlere karşı duyarlılık oluşturma ve bu duyarlılıkları davranışa dönüştürme konusunda" (Kaymakcan ve Meydan, 2016: 186) planlanmış yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Bu yönteme göre bireyler, karaktere doğuştan sahip değildir. Çocuğun dünyaya gelmesinden sonra ebeveynin eğitim çabası, okulun eğitim sistemi ve toplumdaki etkileyici faktörler, bireyin karakter kazanmasına etki etmektedir. Bu nedenle okul, aile, dini kurumlar ve sosyal teşekküller; iyi, güzel, verimli, demokratik, yüksek ahlaka sahip ve erdemli bireyler yetiştirmek için iletişim halinde olup bu kurumlarla el ele vererek bütüncül bir faaliyet içerisinde olmalıdırlar (Ekşi, 2003: 79).

Thomas Lickona etkili bir karakter eğitimi için 11 temel ilke belirlemiştir (Yorulmaz, 2021: 74-77):

- Karakter eğitiminin temeli dürüstlük, sorumluluk, adalet, saygı gibi temel ahlaki değerlerdir.
- Karakter eğitimi; çocukları bir bütün olarak ele alıp onların bilişsel, duyuşsal ve davranışsal yönlerini geliştirici kapsamda olmalıdır.
- Karakter eğitiminin etkili olması için okul hayatının tüm aşamalarında ve birimlerinde kasıtlı ve kapsamlı bir yaklaşım önemlidir.
- Okul, şefkat ve merhamet duygularının hâkim olduğu bir alan ve toplum olmalıdır.
- Çocuklara kazandırılmış veya kazandırılacak temel değerlerin; sosyal hayat içinde etkileşim, uygulama ve grup çalışmaları ile pekişmesi sağlanır.
- Temel değerlerin hâkim olduğu okul ortamı; öğrencilerin öz benliklerinin gelişmelerine, kendilerinin saygın ve değerli olduklarını hissetmelerine katkı sunar. Bu durum öğrencilerin akademik başarılarını da olumlu etkiler.
- Karakter eğitiminde, dış motivasyondan çok iç motivasyonu sağlamaya yönelik etkinlikler yapılmalıdır.

- Tüm okul çalışanları ahlaki davranışlarıyla öğrencilere rol model olmalıdır.
- Karakter eğitim süreci hem okul çalışanlarında hem de akranlarında ahlaki liderlik gerektirir.
- Okul, karakter eğitim sürecinde hem ailelerle hem de sosyal teşekküllerle iş birliği yapmalıdır.
- Etkili karakter eğitiminin başarısı; okulun karakterini, okul çalışanlarının yetkinliğini ve öğrenci kazanımlarının değerlendirilmesiyle belirlenmelidir.

Thomas Lickona'ya göre karakter eğitim yalnızca okulların değil toplumların da sorumluluğundadır. Bu sorumluluk iki temel değerin okullarda etkili bir şekilde kazandırılmasını gerektirir. Bu temel değerlerden biri insanları, canlıları ve doğayı değerli görmeyi gerektiren saygı; diğeri ise davranışlarının hesabını yapmayı, sonuçlarını kabul etmeyi ve görevi başarmayı gerektiren sorumluluktur.

Lickona, karakter eğitiminde toplumların sorumluluklarını aşağıdaki şekilde ifade etmiştir (Akbaş, 2008: 17-18):

- Özgür ve demokratik hükümete yalnızca erdemli insanlar destek olabilirler.
- Karakter eğitimi, örnek uygulama örnekleri ile özen ve önem gösterilerek gerçekleştirilen bir süreçtir.
- İyi karakterin çocukta gelişmesinde temel sorumluk aileye ait olmakla birlikte sosyal teşekküller, okul ve dini kurumlar da bu sorumluluğu geliştirip güçlendirmektedir.
- Vatandaş yetiştirme ancak etkili akademik öğretim ve karakter geliştirmekle mümkün olabilir.
- Etkili karakter eğitimi ile olumsuz öğrenci davranışları azalır, akademik başarı artar ve gençler sorumluluklarını bilen vatandaşlar olur.

Bu yaklaşımda öğretmen tarafından belirlenen iyi ve ahlaki davranışların sınıf ortamında kazandırılması için yöntemler geliştirilmiştir. Okuldaki tüm çalışanların, okul çevresinin ve ailenin katkılarıyla desteklenmesi bu yaklaşımın alanını genişletmiş ve uygulayıcılara kolaylık sağlamıştır. Ayrıca öğrencinin bilişsel yönünü vurgulayıp duygusal yönünü geri plana atan, değerler arasında tercih yapmasını zorlayan, yalnızca bireyi temel alırken sosyal çevreyi ve kültürü

önemsemeyen yaklaşımların aksine karakter eğitimi bütün bunları bir arada toplamayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle tüm yaklaşımları kendi bünyesinde toplayan karakter eğitimi, değerlerin davranışa dönüşmesinde sistemli ve çevreyle etkileşimli yöntemler geliştirmeyi önermektedir.

### 6. Ailede değerler Eğitimi

Aile toplumun en küçük birimidir. Aile; kan ve akrabalık bağlarıyla birbirine bağlı olan, anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelen bir kurumdur (Demir ve Acar). Aile toplumun en temel taşıdır. Bütün toplumlarda aile vardır. İnsanı diğer canlılardan ayıran özelliklerden biri, aile içinde yaşamalarıdır. Ailenin birçok fonksiyonu vardır. Bireyin toplum içinde yaşayabilmesi için sosyalleşmesi gerekir. Bunu sağlayan unsur ailedir. Bireyin toplum içinde yaşayabilmesi için hukuk kurallarının yanında dinî ve ahlaki kuralları da öğrenmesi gerekir. Bu işlevi yerine getiren temel unsur da ailedir.

Hem birey hem de toplum açısından büyük öneme sahip olan aile kurumunun, değerler eğitiminde de önemli bir yeri vardır. Çünkü çocuğun ahlaki eğitiminde en önemli kurum ailedir. Aile; ahlaki duyguların uyandırılması, uygulanması ve ahlaki bilgilerin kazandırılması yoluyla ahlak eğitimi verme görevini yerine getirir. Eğitim genel manada her yerde gerçekleşir, fakat bütün eğitimin temeli yani ilk hayati köprü ailedir (Aydın, 2012: 27; Aykıt, 2018: 84; Aykıt, 2021: 126). Çocuk, temel bilgileri ve ahlaki değerleri ilk olarak ailesi içinde almakta ve ilk ahlaki deneyimlerini ailede kazanmaktadır. Ahlaki gelişim açısından aile yaşamı çocuk için çok mühimdir. Aileler çocuklarını dini ve ahlaki bakımdan en güzel şekilde yetiştirmek için gereken tedbirleri almalı, onları topluma faydalı bireyler kılmak için kendi üzerine düşen görevleri yerine getirmelidir. Çocukları en güzel şekilde eğitmek, onlara dini ve milli terbiyelerini vermek, her anne babanın arzu ettiği ancak her ailenin başaramadığı bir gerçektir.

Çocuklar, büyüklerin zaaflarını çabuk fark eden dikkatli birer gözlemcidir. Onların aile içinde dinî ve ahlaki değerler ve davranışlar kazanabilmeleri için bilinçli, sistemli ve akılcı çabalara ihtiyaç vardır (Cebeci, 2005: 226). Çocuğun; annesi, babası ve kardeşleriyle kurduğu aile bağı, değerlerinin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Anne ve babanın kişilik yapıları, çocuğa yaklaşım tarzları, eğitimdeki tutumları çocuğu birinci dereceden etkiler. Hangi yönden bakılırsa

bakılsın aile -özellikle anne- çocuğun gerek psiko-fizyolojik gerekse dini ve ahlaki gelişiminde en önemli faktördür. Bunun böyle olmasında çocuğun zamanının büyük bir bölümünü aile içinde geçirmesinin ve kendine örnek kişilik olarak seçtiği insan tiplerinin başında anne babasının olmasının büyük bir etkisi vardır.

İyi bir ahlak eğitiminde ailenin izleyeceği hususlar şunlardır:

- Çocuk çevresinde iyi ahlak özellikleri görmeli,
- Çocukta iyi bir vicdan gelişimi sağlanmalı,
- Arzu ve eğilimleri iyi yöne kanalize edilmeli, iradesi güçlendirilmeli,

Kişiliği geliştirilmelidir (Peker, 2000: 165-170).

## 7. Okulda Değerler Eğitimi

Okullar, ailede veya çevrede kazanılan değerlerin pekiştirildiği ve muhtelif yeni değerlerin kazanıldığı ortamlardır. Okulda oluşturulan okul kültürü, formal ve informal eğitim programları değerler eğitimini oluşturulan en önemli unsurlardır (Keskin, 2008: 37). Çünkü okullar ve sınıflar, ahlaki atmosfer oluşturan topluluklardır (Yalar, 2010: 35).

Değerler eğitimi, bireyin çevresi ve kendi deneyimleri ile devamlı ilişki halindedir. Anne ve babalar çocuklarına değerler eğitimi adıyla olmasa da temel değerlere ilişkin eğitim vermektedirler. Ancak bu eğitim belli bir sistem ve bütünlük olmadan gelişigüzel verildiğinden çocukta nasıl ve ne şekilde geliştiğini gözlemlemek zor olmaktadır. Bu sebeple değerler eğitiminde okullar belli bir öneme sahiptir (Keskin, 2008: 37).

Okulların ortak hedefi, bireyleri yaşayacakları hayata hazırlamaktır. Bu özelliği ile okullar, aileden sonra bireyin hayatındaki en önemli yeri alırlar. Okullar bunu hem açıklamalı bilgilerle hem de hayatın nasıl yaşanacağını göstererek rehberlik görevini üstlenirler. Bu sebeple okul; çocukların içinde yaşadıkları çevreye bilerek, becererek ve severek uyum sağlamalarına yardımcı olur. Kısacası okul, bireylerin hayatın ortak kurallarına -emir ve yasaklarına- kendi vicdanları dahilinde uymaları açısından etkilidir (Yavuzer, 1990).

Okullar misyon, vizyon, ilkeler ve değerleri ile içinde bulundukları toplumun kültürel mirasına paralel olarak kendi kültürel özelliklerini geliştirirler. Bu özelliği

ile okullar, kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarılmasında bilinçli ve önemli rol oynarlar (Keskin, 2008: 37).

Okullar toplumun değerlerini şekillendiren ve aynı zamanda onları yansıtan kurumlardır. Çünkü okul da aile gibi temel insani değerlerin bilincinde bireyler yetiştirme çabası içindedir. Bunu gerçekleştirmek için okullardaki öğretmenler, velilerle iş birliği yaparak çocukların amaçlarından, ilgilerinden, tercihlerinden, ihtiyaçlarından ve içsel standartlarından hareket ederek öğrenme yaşantıları içerisinde çocuklarda gözlemledikleri davranışların etkili bir şekilde pekiştirilmesini ve performansa dönüşmesini sağlamaktadırlar (Can, 2008: 37).

### 7.1. Okulda Değerler Eğitiminin Gerekliliği

Bireyler, 21. yüzyıl dünyasının bilim ve teknolojisine ayak uydurma çabasıyla ahlaki ve etik değerlerin önemini yeterince kavrayamamışlar hatta çoğu zaman göz ardı etmişlerdir (Yalar, 2010: 47).

İnsani değer eğitimini destekleyenler, bu sorunlarla başa çıkma yönteminin evrensel değerlerin evde, okulda, işte uygulanması ve içselleştirilmesi olduğunu göstermektedirler (Keskinoğlu, 2008: 30).

Okullarda değerler eğitiminin gerekliliği konusunda Lickona şu sebepleri sıralamıştır:

- Değerler eğitimine gereksinim duyulmaktadır. Gençler artan bir şekilde kendilerine ve çevrelerine zarar vermekte, insanlığın refahı için endişe duymamaktadırlar. Bu durum toplumsal bir hastalığa işaret etmekte, ahlaki ve manevi anlamda bir yenilenmeyi gerekli kılmaktadır.
- Değerlerin aktarımı her zaman uygarlığın bir işlevi olarak görülmüştür. Toplumlar varlıklarını sürdürebilmek, kendilerini toplumsal çözülmeden korumak ve tüm üyelerinin insani gelişimini desteklemek için değerler eğitimine gereksinim duymaktadırlar.
- Değer çatışmalarının yaşandığı toplumlarda bile genel etik ilkeler bulunmaktadır. Çok kültürlü toplumlarda toplumsal dokudaki çeşitliliğe rağmen tüm bireyler tarafından paylaşılan adalet, dürüstlük, nezaket, demokratik süreç ve gerçekliğe saygı gibi ortak değerlerden söz edilebilir.

- Değerlerden yoksun bir eğitimden söz edilemez. Okullardaki öğretmen ve diğer yetişkinlerin öğrencilere davranış biçimi, okul müdürünün öğretmenlere davranışı, öğrencilerin birbirlerine ve okul personeline nasıl davranacaklarına yönelik aldıkları eğitim de değerleri içerir (Lickona, 1991: 20-22).

Günlük yaşam içerisinde değerlerin varlığı hemen hemen her durumda karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepledir ki; hayatımızı bu kadar kuşatan değerlerin düzenli ve sistemli bir eğitim yoluyla bireylerde bilinç oluşturacak şekilde verilmesi gerekmektedir. Bu konuda öncelikle ailelere daha sonra da okullara büyük görevler düşmektedir.

Günümüzde yeteri kadar değerlerine sahip çıkmayan veya o değerlerin gerektirdiği şekilde davranmayan insanların başta kendileri olmak üzere topluma zarar verdiklerini gözlemlemekteyiz. İnsan ve çevre sağlığı hiçe sayılmakta, bilimsel bilgi ve teknoloji insanların zararına kullanılmakta, değişik inanç ve kökenlerden olan insanlara saygı gösterilmemektedir. Bu sebeple genel olarak değer eğitiminin, bireylerde demokratik tutum ve inançlar geliştirmek ve bireylerin diğer insanlarla ve toplumla nasıl bir etkileşim içine girdiğinin bilincine vardırmak gibi mühim bir görevi vardır (Doğanay, 2006: 255-286).

### 7.2. Değerler Eğitiminde Öğretmenin Rolü ve Önemi

Bütün öğretme-öğrenme süreçlerinde olduğu gibi değerler eğitiminde de öğretmenler; öğrenmeyi planlama ve uygulama, öğrenmeyi kolaylaştırma, rehberlik ve model olma gibi özellikleri ile bu sürecin en önemli unsurlarıdır (Yalar, 2010: 35).

Öğretmenlerin, öğrencileri akademik başarıları için güdülerken toplumsal yaşam için gerekli olan değerleri öğrenmenin ve bunları içselleştirerek davranışa yansıtmanın önemli olduğunu vurgulamaları gerekmektedir (Yalar, 2010: 35).

Tyree ve Vence'ye göre, öğretmenler değer eğitiminde şu özellikleri taşımalıdırlar (Tyree ve Vence: 32):

- Model olmalı,
- Sınıf içinde sosyal doku oluşturmalı,
- Her öğrenciye sorumluluk verip öğrencilerin ahlaki gelişimlerine katkıda bulunmalı,

- Cesaretlendirerek ya da cezalandırarak değerleri empoze etmeli,
- Öğrencilere karar verme olanağı tanımalı,
- Paylaşım fırsatı vermeli,
- Ortaklaşa çalışmaya teşvik etmeli,
- Tartışma ve paylaşma ortamları oluşturmalı.

Eğitim sürecinde bilişsel gelişim kadar duyuşsal gelişim de önem taşımaktadır. Özellikle değerlerin kazandırılmasında öğrencinin duyuşsal alanda geliştirilmesi için öğretmenlere büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Öğretmenler, öğrencilerin ahlaki gelişimi üzerinde ne kadar güçlü bir etkiye sahip olduklarının farkında olmaları gerekmektedir (Çengelci, 2010: 28)

Değerler eğitiminde gönüllülük esastır. Öğretmenler öğrencilerin kişisel gelişimlerini önemseyen; onları geleceğe asil ruhlu, kültürlü ve ahlaklı olarak yetiştirmede istekli kişiler olmalıdırlar. (Keskinoğlu, 2008: 23).

Öğretmenler değerlerin açıklanmasında ve sınıftaki etkileşim esnasında hem katılımcı hem de lider olarak rol alırlar. Öğretmenler uygulamada eğitim programlarından daha güçlü bir etkiye sahiptirler. Öğretmenler, belli değerleri açıklarken ve onların gelişmesini sağlarken teşvik edici uygulamalarda bulunurlar (Yalar, 2010: 37).

Öğrenciler için, öğretmen önemli bir rol modeldir. Öğretmenin her davranışı öğrenciler tarafından detaylıca incelenir. Öğretmen; onları koruyan, seven, onların iyiliği için emek veren otoritedir (Çengelci, 2010: 28). Bu sebepledir ki, değerler eğitiminde öğretmenlerin iyimser olması ve daha iyi bir dünya fikrini taşımaları ve bunları öğrencilerine hissettirerek duyarlı bir vatandaş olma yolundaki gayretleri onların bu konuda ne kadar mühim bir vazife üstlendiklerini göstermektedir (Yalar, 2010: 39).

## 8. DKAB Dersleri ve Değerler Eğitimi

Bireysel ve toplumsal ahlakın oluşmasında; planlı ve sistemli olması, geniş kitlelere ulaşması, eğitim çağının bireyin gelişimine en açık olduğu döneme denk gelmesi ve eğitimin toplumun en iyi yetişmiş kesimini oluşturan öğretmenler tarafından verilmesi gibi etkenler okulu etkili ve akıcı değerler eğitiminin yapıldığı en önemli kuruma dönüştürmüştür (Kaya ve Taşkın, 2019: 89).

Değerlerin bireysel ve toplumsal açıdan taşıdıkları önem son yıllarda daha yoğun biçimde hissedilmektedir. Buna binaen Millî Eğitim Bakanlığı 2003 yılından itibaren öğretim programlarında değerlere açıktan ve daha sistemli bir şekilde yer vermeye başlamıştır. Milli eğitim şuralarında düzenli bir şekilde ele alınan değerler, eğitim programlarının temel öğelerinden birisi olarak konumlandırılmıştır (Kaymakcan ve Meydan, 2016: 215; Kaya ve Taşkın, 2019: 95).

Ülkelerin eğitim politikalarının oluşmasında, toplumların maddi ve manevi değerleri belirgin bir etkiye sahiptir. Eğitim sistemimiz, bireysel ve toplumsal değişimi sağlayacak birey yetiştirmeyi temel amaç olarak belirlemiştir. Bunun gerçekleşmesinde, öğrencinin maddi ve manevi gelişimine katkı sunan DKAB dersleri önemli role sahiptir (Tetik, 2018: 67). Çünkü amaç ve konuları dinin inanç, ibadet ve ahlak esaslarına göre şekillenen din öğretiminin; ahlak eğitimine katkısı diğer derslere göre daha somuttur (Kaya, 2007: 26; Kaya ve Taşkın, 2016: 141). Dolayısıyla DKAB dersleri hem içerik açısından hem de kazandırmak istediği hedef davranışlar açısından değerler eğitimi ile uyum içinde bütünlük arz etmektedir. Ülkemizde örgün eğitim için din öğreti olan DKAB öğretim programı, ilköğretimler için 2006, ortaöğretimler için 2005 yılında yapılan değişikliklerle din öğretimi ve değer öğretimi ilişkisi programda daha görünür hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak DKAB öğretim programlarında, insanın ahlaki değerlerini muhafaza edip geliştirilmesinde dinin oynadığı rol ortaya konulmuştur (Altıntaş, 2016: 53).

DKAB dersi öğretim programında değerler ve eğitimi şu ifadelerle açıklanmıştır: "Bir toplumun geleceğini, değerlerini benimsemiş ve bu değerleri sahip olduğu yetkinliklerle ete kemiğe büründüren insanlarına bağlı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Bundan dolayı eğitim sistemimiz her bir üyesine uygun ahlaki kararlar alma ve bunları davranışlarında sergileme yeterliliğini kazandırma amacıyla hareket eder. Eğitim sistemi sadece akademik açıdan başarılı; belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı değildir. Temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek asli görevidir. Yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve davranışlarını etkileyebilmelidir. Eğitim sistemi değerleri kazandırma amacı çerçevesindeki işlevini, öğretim programlarını da kapsayan eğitim programıyla yerine getirir. Eğitim programı; öğretim programları, öğrenme öğretme ortamları, eğitim araç gereçleri, ders dışı etkinlikler, mevzuat gibi eğitim sisteminin

tüm unsurları göz önünde bulundurularak oluşturulur. Öğretim programlarında bu anlayışla değerlerimiz; ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite, konu vb. olarak görülmemiştir. Tam aksine bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olan değerlerimiz, öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer almıştır." (MEB, 2010: 2-3). DKAB dersleri, değerlerin öğretimi ve aktarımı için son derece uygun ve gerekli derslerdir. Hatta okullar vasıtasıyla yürütülen din eğitimi uygulamalarının önemli bir bölümünü aynı zamanda değer eğitimi faaliyeti olarak görmek mümkündür (Kaymakcan ve Meydan, 2011: 29-30). Bu manada DKAB dersi hem konuları hem de amaçları açısından değer öğretimi için geniş imkânlara sahiptir.

08 Eylül 2010 tarihinde yayınlanan 53 numaralı İlk Ders Genelgesi ile değerler eğitiminde okulların rolüne dikkat çekilmiştir. Toplumsal yaşantımızın temelini oluşturan milli, manevi, sosyal, ahlaki ve kültürel değerlerimizin güçlendirilmesi için okullarda yoğun çalışmalar yapılması üzerine durulmuştur. Milli eğitim sistemi içinde değerler ve değer eğitimi çerçevesinde gerçekleştirilen bu faaliyetlerin uygulamaya yansıdığı son yıllarda milli eğitim müdürlüklerinin, sivil toplum kuruluşlarının Millî Eğitim Bakanlığı ile yapmış olduğu ortak projelerde ve okullarda, değerler eğitimi ile ilgili düzenlenen program ve etkinliklerde görülmektedir (Kaymakcan ve Meydan, 2016: 216). Bu etkinliklerle "insan haklarına saygılı, beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli, haklarını ve sorumluluklarını bilen, yaşadığı çevreye duyarlı, bilimsel düşünen, araştıran, soran, sorgulayan, eleştiren olması ve bu değerlere sahip vatandaşların yetişmesi DKAB programının vizyonu olarak belirtilmiştir." (MEB, 2010: 8).

İlköğretim DKAB Öğretim Programı hazırlanırken biyolojik, sosyal, kültürel ve ahlaki yönleriyle bir bütün olarak düşünülen insanı; eğitimin hem öznesi hem de nesnesi olarak ele almak programın temel iki yaklaşımını esas alarak hazırlanmasını ortaya çıkarmıştır.

**Eğitimsel yaklaşım**: İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında yapılandırmacı yaklaşım, çoklu zekâ kuramı, öğrenci merkezli öğrenme gibi yaklaşımlar dikkate alınmıştır. Öğrencinin ön öğrenmelerini harekete geçirme, gelişim düzeyini dikkate alma, etkili iletişim kurma, uygulama ve değerlendirme yapılandırmacı yaklaşıma göre önemli kavramlardır. Din kültürü ve ahlak bilgisi

öğretiminde olduğu gibi değer öğretiminde de öğrencinin aktif olduğu, iş birliğine açık şekilde ve öğrenciler arası etkileşimin de olduğu etkinliklere yer verilmelidir. İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında değerlerin öğrencilere etkinlikler yoluyla kazandırılması esas alınmıştır (MEB, 2010: 8-10). Değerlerin öğretilmesi ile ilgili farklı yaklaşımlara işaret edilmiştir (MEB, 2010: 188-196). Bu yaklaşımlar öğretmenler tarafından tercih edilirken, öğretim programının yapılandırmacı, çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme gibi yaklaşımları dikkate alınarak tercih edilmelidir.

**Din bilimsel yaklaşım**: Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı geliştirirken; İslam dini başta olmak üzere diğer dinler hakkında sağlam ve bilimsel araştırmaya dayalı bilgi benimsenmiştir. Tali kaynaklardan ve bilgilerden uzak durulmuştur. İslam diniyle ilgili Kur'an ve sünnet merkezli bilgi esas alınırken, şüpheli ve hakkında kesin bilgi olmayan konulara değinilmemiştir. İslam dini, mezhepler üstü bir bakış açısı ile temel değerler çerçevesinde ele alınmış ve işlenmiştir. Bu yaklaşımda; bireylerin dinî, kültürel ve ahlaki değerler hakkında doğru bilgilenmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Bu yaklaşıma uygun olan bütün dini ve ahlaki değerler öğretime konu edilmiştir (MEB, 2010: 10).

Bu iki yaklaşım çerçevesinde öğrencilerin millî, ahlaki, insani ve kültürel değerleri benimsemeleri hedeflenmiştir. Bunun neticesinde zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli olmalarının hedeflenmesiyle adalet değerine; İslam düşüncesinde farklılıkların öğrenilip saygı ve hoşgörü ile karşılanmasının hedeflenmesiyle saygı ve hoşgörü değerlerine; ahlaki erdem ve değerleri içselleştirmesinin hedeflenmesiyle değer öğretimine göndermelerde bulunulmuştur (MEB, 2010: 10-113). DKAB programlarında öğrenciye kazandırılmak istenen ilköğretimde 61, ortaöğretimde ise 35 değer listelenerek belirtilmiş; öncelikli değerler konu ve etkinliklerle ilişkilendirilmiştir (MEB, 2010).

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı 2010 yılında valiliklere ve tüm ilk ve orta dereceli okullara; 2010-2011 eğitim öğretim yılının ilk haftasında okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim okullarında ders içi ve ders dışında değerler eğitimine yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesiyle ilgili bir genelge yollamıştır. Bu genelgede değerler eğitimin kapsamı şu şekilde ifade edilmiştir: "Toplumsal hayatı oluşturan, insanları birbirine bağlayan, gelişmeyi, mutluluğu ve

huzuru sağlayan, risk ve tehditlerden koruyan ahlaki, insani, sosyal, manevi değerlerimizin tüm bireylere kazandırılmasında en önemli etken eğitimdir. Bu kazanımlarımızın öğrencilerimize aktarılması da değerler eğitimini oluşturmaktadır." (MEB, 2010/53 sayılı Genelge)

Talim ve Terbiye Kurulunca 1-5 Kasım 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilen 18. Milli Eğitim Şûrası'nda alınan tavsiye kararları günümüzdeki uygulamalara ilişkin doğrudan ışık tutacak niteliktedir. Şûrada (MEB, 2017) "çocuklarımızın ve gençlerimizin sahip olduğu değerleri belirlemeye yönelik ülke çapında 4 yılda bir güncellenen alan araştırması yapılması, değerler eğitiminde ulusal ve evrensel değerler birlikte düşünülerek farkındalık kazandıracak yaklaşımlarla verilmesine öncelik verilmesi, öğretmenlere değer eğitimi bilinci kazandırılması, öğretmen yetiştiren tüm programlara değerler eğitimine yönelik bir ders konulması ve sistemdeki öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarında değerler eğitimine yer verilmesi, toplumlar için değer farklılıklarının bir zenginlik olduğu bilincinin kazandırılması, tüm eğitim öğretim kademelerinde değerler eğitimine yönelik STK'larla iş birliği yapılarak alan öğretmenlerinin ortak kullanabileceği program ve materyal geliştirilmesi, değerler eğitimine okul öncesinden başlayarak yaygın eğitim dâhil olmak üzere eğitim öğretimin her kademesinde, tüm dersler ve okul kültürü içerisinde yer verilmesi ve bu konuda öğretmen, yönetici, öğrenci, aile ve çevre ile iş birliğine gidilmesi, farkındalık oluşturulması için kitle iletişim araçlarından faydalanılması amacıyla gerekli düzenlemeler yapılması, ödüllendirme kriterlerinde, değerler eğitimi açısından örnek davranışlar sergileyen öğrencilere yönelik düzenlemeler yapılması, medya ve değerler eğitimi ilişkisi konusunda farkındalık kazandırılmaya yönelik araştırma ve eğitim çalışmalarına önem verilmesi, bu konuda gerekli yasal düzenlemeler yapılması, öğrencilerin akademik başarıları yanında değerlerin oluşumunda önemli yeri olan duygusal, sosyal ve ruhsal zekâ gelişimlerine yönelik de yatırım yapılması, değerler eğitimi konusunda önemli işlev gören "din kültürü ve ahlak bilgisi" dersi çoğulcu bir anlayışla tüm öğretim kurumlarında daha etkin olarak okutulması" kararları alınmış, bu konuların önemine değinilmiştir. Dinin içerisinde ahlaki değerlerin önemli bir yer tutması, din ve değerler eğitimini bir bütünün iki unsuru olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Dini inancın ahlaki yapılandırma ve teşvik edici gücü, DKAB dersinin değerler eğitimindeki rolünü ve önemini arttırmaktadır (Altıntaş, 2016: 57).

# İKİNCİ BÖLÜM

## 2. Eğitim Öğretimde Materyal Kullanımı ve Animasyon

Son yüzyılda teknoloji alanındaki hızlı gelişmeler insan yaşamını büyük ölçüde etkilemekte ve bilim adamları da dâhil olmak üzere toplumun çoğunluğu 21. yüzyılın bilgi çağı olduğu konusunda birleşmektedir (İşman, 2011: 3). Bilginin çoğalma ve yayılma hızı teknolojik gelişmelerle paralel ilerlemektedir. Bilgi teknolojileriyle birey ve toplum yaşamına gelen hareketlilik eğitim ortamlarına yenileşme ihtiyacı olarak yansımıştır. Böylece eğitim programlarının daha kapsamlı ve üretken olacak şekilde güncellenmesi gerekmiştir (Doğan, 1997: 18).

Yenileşme gerekliliğiyle eğitim programlarında yapılan dönüşümlerle geleneksel eğitim yaklaşımları yerini çoklu zekâ kuramı ve yapılandırmacı eğitim yaklaşımlarına bırakmıştır. Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına göre bilginin öğreticiden direkt aktarımı değil öğrenenin bilgiyi zihninde yeniden inşası önem taşır. Yani öğrenmeyi öğrenme yeteneğinin geliştirilmesi esastır. Bu yeteneğin geliştirilmesi için öğrencinin derse aktif katılımını sağlayacak araç gereç, etkinlik kullanımının önem taşıdığı söylenebilir (Yılmaz, 2014: 66).

Öğrencinin merkezde olduğu bilginin yeniden inşası yani öğrenmeyi öğrenme sürecinde; ön bilgilerle yeni öğrenmeleri harekete geçirme, etkili iletişim kurma ve bilinenden bilinmeyene gitme bilgileri değerlendirerek çıkarımda bulunma önemlidir (Güneş, 2016: 1491). İletişim bu sürecin anahtar ögelerinden biridir. Çünkü iletişim eğitim öğretimin ön şartıdır. Nitekim eğitim bir iletişim sürecidir, iletişim olmadan eğitimin gerçekleşmesi de olası değildir (Deryakulu, 1991: 528). Öğrenme olayı ise bireyin çevresiyle girdiği etkileşim, iletişim sonucunda gerçekleşebilir.

İletişim sürecinin ögeleri kaynak, mesaj, kanal, alıcı ve dönüt şeklinde sayılır. (Çilenti, 1991: 44) Bu sürecin ögeleri öğretim sürecine de uyarlanacaktır. Çünkü öğrenme etkileşim ve iletişimle gerçekleşir. Öğretmenin öğrencilerine herhangi bir konuda bir şey öğretilebilmesi, öğrencilerle o konuda bir iletişim kurmasına bağlıdır. (Çilenti, 1991: 43). Bir öğretmenin dersteki etkililiği, o öğretmenin öğrencileriyle iletişim kurmada gösterdiği beceri düzeyi ve çeşitliliği ile ölçülür (Alkan, 1984: 33).

Eğitim-öğretim ve teknoloji kavramlarından bahsedildiğinde eğitim teknolojisi ve öğretim teknolojisi kavramlarının bilinmesi gerekir. Eğitim teknolojisi; bilimsel bilgi ve becerilerden faydalanılarak öğrenme-öğretme sürecinde etkililiği arttırma şeklinde tanımlanır (Alkan, 1984: 14). Öğrenme-öğretme ortamında etkililiğin arttırılabilmesi iletişimle gerçekleşir. Öğretmen öğrencileriyle üç şekilde iletişim kurabilir: sözlü iletişim, sözsüz iletişim ve diğer iletişim ortamları (araç gereçler) kullanılarak iletişim (Alkan, 1979: 76). Özellikle araç gereçler iletişimi kolaylaştırmada önemli bir unsurdur. İster doğrudan ister dolaylı olarak kullanılsın araç gereçlerin hazırlanması ve etkili kullanımı etkili bir öğretim ve iletişim açısından son derece önemlidir (Yalın, 2012: 23).

Başka bir ifadeyle eğitim teknolojisi; *"öğrenme-öğretme sürecini daha etkili kılabilmek için ilgili bilimsel bilgi ve becerilerin işe koşulmasıyla, eğitim süreçlerinin tasarlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi işi"* olarak tarif edilmektedir (Alkan, 1984: 14).

Öğretim teknolojisi etkili bir öğretim yöntemiyle; davranışlarda ya da diğer öğrenme sonuçlarında değişiklik oluşturulması amacıyla öğrenme öğretme sürecinin bütün olarak tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi için gösterilen sistematik ve planlı çabalar bütünüdür (Yalın, 2012: 3; Kaya, 2006: 34; Yanpar, 2009: 6).

Eğitim ve öğretim teknolojisi arasındaki temel fark eğitim teknolojisinin neden boyutu, öğretim teknolojisinin ise nasıl boyutuyla ilgilenmesidir (Kaya, 2006: 25). Öğretim teknolojisi, nasıl boyutu ile ilgilenirken öğretim etkinliklerinin kalitesini ve öğrencilerin öğrenme sürecine etkin katılımını arttıracak araç gereçlere ihtiyaç duyar. Bu noktada öğretim teknolojisinin öğretim materyalleriyle sıkı bir ilişkisi olduğu söylenebilir.

### 2.1. Eğitim Öğretimde Materyal Kullanımının Önemi

Öğretim materyalleri, öğretim hedeflerini gerçekleştirmek için öğretmen tarafından öğrencilere sunulan araçlardır (Kaya, 2006: 26). Bunlar: tebeşir, kâğıt, ders kitabı gibi basit araçlar ya da bilgisayar gibi karmaşık araçlar da olabilir. Bu

araçlardan yararlanılarak oluşturulan ders sunum içerikleri materyal olarak tanımlanmaktadır (Yanpar, 2005: 9). Bununla birlikte eğitimle ilgili literatürde araç gereç ve materyal kavramları birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir.

Materyaller öğrenme öğretme ortamına etki eden ögelerden biridir. Materyal dışında öğrenme-öğretme ortamına etki eden pekiştireç, ipucu, dönüt düzeltme, öğretim yöntem ve teknikleri gibi pek çok öğe sürecin etkili değişkenlerindendir (Demirel, 2010: 58). Öğrenme sürecinde saydığımız bu ögelerin kontrolüyle öğrencilerin uygun öğrenme yaşantıları geçirmesi beklenir. Bu süreçte en önemli rol öğretmene aittir. Araç gereç ya da materyallerin öğrenme sürecini kolaylaştıracak ve öğretmene yardımcı olacak en önemli ögelerden olduğu söylenebilir (Korkmaz, 2021: 27).

Materyaller öğrenmeyi öğrenme yeteneğini destekler. Her bireyin sağlıklı bir yaratılışla sahip olduğu doğal öğrenme yeteneği teknoloji, araç gereç ve materyal kullanımıyla artar (Engin, Tösten ve Kaya, 2010: 69-70). İnsanın sahip olduğu doğal öğrenme yeteneğini destekleyen teknoloji ve materyallerden öğrenme ortamında kullanılması çağımızda daha fazla önem kazanmıştır. Öğrenciler okul dışındaki yaşamlarında televizyon, internet, bilgisayar gibi görselliği bol ögelerle etkileşimde bulunmaktadır. Bu ögelerin etkisindeki öğrencilere geleneksel yöntemlerle yaklaşmak istenilen ders veriminin yakalanmasının önünde bir engel olabilir. Bu sebeple derslerde özellikle görsel ders materyali kullanımı günümüzde çok fazla önem kazanmıştır (Güneş, 2016: 1491).

Öğretimde kullanılabilecek materyaller pek çok işleve sahiptir. Bu işlevler şu şekilde sıralanabilir (Kaya, 2006: 30-31):

- Öğrenme ve öğretme araç gereçleridir.
- Bilginin taşıyıcısı, ileticisidir.
- Sunu ya da gösteri aracıdır.
- Öğrenci ve öğretim sistemi arasındaki iletişimin somut aracıdır.
- Nesnelleştirilmiş eğitim sistemleridir.

- Sembolleştirme araçlarıdır.

Öğretim materyallerinin yukarıda saydığımız işlevleri yerine getirebilmesi öğrenme-öğretme sürecine uygun materyal seçimine bağlıdır. Materyal seçiminde dikkat edilmesi gereken birtakım ölçütler vardır. Bu ölçütler şu şekilde sıralanabilir (Seferoğlu, 2006: 17):

- Materyal öğretim programıyla uyumlu olmalıdır.
- Materyalin ilettiği mesajlar güncel ve doğru olmalıdır.
- Materyal güdüleyici, ilgiyi canlandırıcı olmalıdır.
- Materyal öğrencinin katılımını sağlayacak nitelikte olmalıdır.

Bu ölçütlere dikkat edilerek seçilen materyaller zengin öğrenme yaşantısı sunarak anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesine katkı sağlayabilir. Materyaller birden fazla duyuya hitap ederek çoklu öğrenme ortamı oluşturur ve ortamı zenginleştirir. Eğitim materyalleri duyu organlarına hitap ederek ve eğitimin etkililiğini arttırır. Öğrenme, duyu organları aracılığıyla edinilen bilgilerin yorumlanıp anlamlandırılmasıyla nitelikli ve kalıcı hâle gelir. Ayrıca hiçbir öğretim materyalinden faydalanılmadan sadece kulağa hitap eden monoton bir dersin sıkıcı olması da kaçınılmazdır (Büyükkaragöz ve Çivi, 1997: 279; Özdemir, 1998: 93).

Duyu organlarının öğrenmedeki rolüyle ilgili yapılan bir çalışma sonuçlarına göre öğrendiklerimizin:

%83'ünü görme

%11'ini işitme

%3,5'ini koklama

%1,5'ini dokunma

%1'ini tatma duyularımızla edindiğimiz yaşantılar oluşturur.

Başka bir araştırmada aynı zaman dilimi içinde insanlar:

Okuduklarının %10'unu

İşittiklerinin %20'sini

Gördüklerinin %30'unu

Görüp işittiklerinin %50'sini

Söylediklerinin %70'ini

Yapıp söylediklerinin %90'ını hatırlamaktadır. (Çilenti, 1991: 36).

Ayrıca öğrenme işlemine katılan duyu organlarının sayısı ne kadar fazlaysa öğrenme o kadar iyileşir, unutma olasılığı bir o kadar güçleşir (Çilenti, 1991: 35). Buna göre öğrencilerin ilgisini çekecek öğrenme sürecinde aktif olmasını sağlayacak etkinlik ve materyal kullanımı eğitim uygulamalarının hedeflerine ulaşmasında önem taşımaktadır. Yukarıdaki araştırmanın sonuçları da dikkate alındığında materyal kullanımının faydaları şu şekilde açıklanabilir (Yalın, 2012: 82-90; Çilenti, 1991: 148-151):

- Dikkat çekme
- İçeriğin basitleştirerek ve anlamayı kolaylaştırmak
- Çoklu öğrenme ortamı sağlamak
- Soyut durumları somutlaştırmak
- İçeriğin tutarlı sunumunu sağlamak
- Hatırlamayı kolaylaştırmak
- Bireysel öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak
- Zamanı etkili kullanmak
- Birden fazla kullanılabilirlik
- Güvenli gözlem imkânı sağlamak

- Verbalizmi (söz kalabalığını) engellemek
- Bedensel ve ruhsal rahatsızlıkların etkisini azaltmak

Ayrıca materyal kullanımı eğitimi monotonluktan kurtarıp öğrencinin dersten uzaklaşmasını engelleyerek düşünmenin devamlılığını sağlar (Büyükkaragöz ve Çivi, 1997: 279). Çeşidine göre her araç gerecin kullanımında dikkat edilmesi gereken özel hususlar olduğu gibi genel olarak materyal kullanımında dikkat edilmesi gereken hususlar da şu şekilde sıralanabilir:

- Öğretmen eğitim ihtiyaçlarını saptayarak kendini derse hazırlamalıdır.
- Öğrencilere araç gereç hakkında ön bilgi verilmelidir
- Araç gerecin sunumu konuya göre uygun zamanda yapılmalıdır.
- Araç gereç amaca ulaşamadığında usanç vermeden tekrar sunulmalıdır.
- Araç gerecin etkisini arttırmak için sınıf tartışması açılmalıdır.
- Araç gereç kullanımından sonra değerlendirme yapılarak erişilen başarı derecesi saptanmalıdır (Çilenti, 1991: 152-153).

Yukarıda saydığımız hususlara ek olarak hangi konuda hangi materyalin kullanılacağına dikkat edilmesi gerekir. Materyaller dikkat çekici olmalı ve uygun şekilde kullanılarak öğrenmeye yardımcı olmalıdır. Ayrıca materyaller; zamanı doldurmak için, eğlence ya da meşguliyet amacıyla kullanılmamalı, konuya uygun olarak seçilmelidir (Yorulmaz, 2005: 29). Bu esaslara dikkat edildiğinde hedeflenen kazanıma yaklaşmanın ya da ulaşmanın olası olduğu söylenebilir.

Saydığımız hususlara dikkat edilmesine rağmen materyal kullanımının da birtakım sınırlılıkları olabilmektedir. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Öğrencilerin düşünmelerini azaltabilir.
- Aracın temini pahalı olabilir.
- Kimi durumlarda dilin daha az kullanımına neden olabilir.

- Araç gereç kullanımı için yeterli zaman olmayabilir.
- Bazı araç gereçler ilginin çabuk dağılmasına neden olabilir. (Demirel vd., 2002: 84).

Öğrenme-öğretme aşamasında kullanılan materyaller pek çok ölçüte göre sınıflandırılabilir. Özellikle günümüzde teknolojik gelişmelere paralel olarak derslerde kullanılacak araç gereçlerin nicelik ve nitelik yönünden geliştiği söylenebilir. Gelişen bu araçlar bazen tek bir duyuya bazen birden fazla duyuya hitap edebilmektedir. Araç gereçler genel olarak hitap ettikleri duyu organına göre sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma Amerikalı eğitim teknoloğu Edgard Dale'nin yaptığı ve "Yaşantı Konisi" adını verdiği sınıflamayı esas almaktadır. (Demirel vd., 2012: 21). Yaşantı konisinin dayandığı bilimsel ilkelere göre:

1. Öğrenme ortamına katılan duyu organlarının sayısı arttıkça unutma ihtimali azalır.
2. En anlamlı öğrenmeler yaparak yaşayarak gerçekleşir.
3. Çoğu öğrenme gözlerimiz yoluyla gerçekleşir.
4. En iyi öğretim somuttan soyuta ve basitten karmaşığa giden öğretimdir (Çilenti, 1991: 57).

Dale'nin yaşantı konisini esas alarak öğretimde kullanılan araç-gereçler hitap ettikleri duyu organına göre; görsel araç-gereçler, işitsel araç-gereçler, görsel-işitsel araç-gereçler olmak üzere üç grup olarak sınıflandırılabilir (Sarıtaş, 2009: 57). Bu gruplarda kullanılabilecek araç gereçler sırasıyla:

*Görsel araç gereçler:* Kitaplar, yazı ve gösterim tahtaları, resimler, gerçek eşya ve modeller, projektörler vb. araç gereçler.

*İşitsel araç gereçler:* Radyo, pikap ve plaklar, ses bantları, CD vb. araç gereçler.

*Görsel işitsel araçlar:* Filmler, videolar, kuklalar, tiyatro, eğitsel geziler vb. örnek gösterilebilir. Bu örneklere ek olarak öğrenme ortamında kullanılabilecek

teknoloji destekli araçlar da söylenebilir. Bu araçlara etkileşimli ve bilgisayar destekli uygulamalar örnek gösterilebilir. (Demirel vd., 2002: 80-81).

Sınıf içinde bu araçların öğretim materyali olarak kullanımı ve öğrencilerin güdülenme düzeyleri arasında doğrusal bir ilişki vardır. İyi bir öğretmen bu araçları nerede ve nasıl kullanacağını planlayarak derse hazırlanmalıdır (Demirel, 2010: 47).

Sonuç olarak, eğitimde uzun süre öğretimin temelini ders kitabı ve yazı tahtası oluşturmuştur. Öğretim teknolojilerindeki gelişmelerle sınırlı araç gereçler yerini yeni teknolojik donanımlara bırakmıştır. Gelişmiş araç gereçlerin etkili bir şekilde kullanıldığı sınıfta dersi öğrenen öğrenciyle bu imkânlara sahip olmayan bir öğrencinin güdülenme düzeyleri elbette farklı olacaktır. Sınıf ortamının öğrencinin dikkatini çekecek ve öğrenciyi güdüleyecek şekilde düzenlenmesi öğrenmede önemli bir unsurdur. Öğrenci derse güdülenmediği durumlarda sınıfın düzenini bozacak davranışlarda bulunma ihtimali göz ardı edilmemelidir (Yılmaz, 2014: 173).

### 2.2. Animasyon

Animasyon, canlandırma anlamına gelen Latince bir kelimedir. Animasyon TDK sözlüğünde *"Tek tek resimleri veya hareketsiz cisimleri gösterim sırasında hareket duygusu verebilecek şekilde düzenleme ve filme aktarma işi."* şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2006).

Literatürde animasyon için benzer tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlardan ikisi şöyledir;

*"Ayrı ayrı resimleri ya da hareketsiz nesneleri gösterim sırasında hareketli hale getirerek filme aktarma işidir."* (Özön, 2004).

*"Animasyon, görsel sunumların bir türü olan resimdir. Hareketlere resim özelliği katar. Çizimler yoluyla oluşturulan hareketli bir üründür."* (Daşdemir, 2012: 78).

Animasyon denildiğinde çizgi film akla gelmektedir. Ancak çizgi film animasyon tekniklerinden sadece biridir. Yine de bu iki kavram sıklıkla birbiri yerine

kullanılmaktadır. Başlangıçta ticari amaç ile üretilen animasyonların aslında bireyin davranışlarını yönlendirme, izleyicisini etkileme ve eğitim gibi potansiyelinin de oluğu bilinmektedir. Bu potansiyel aslında animasyon ve eğitim öğretimin kesişim noktasıdır. Bu kesişimle animasyonların öğrenmeye uyarlanması üzerine birtakım çalışmalar yapılmıştır (Daşdemir, 2013; Güler, 1992; Bekay, 2019). Yapılan araştırmalarda eğitim öğretimde kullanılan animasyonların pek çok yararının olduğu anlaşılmıştır. Animasyonlar taşıdıkları görsel ve işitsel nitelikleriyle soyut olgular olan değerlerin öğrenilmesi ve benimsenmesinde de etkili olabilir (Kanar, 2019: 47). Tüm bu faydalara dayanarak DKAB dersinde animasyon kullanımının olumlu sonuçlar doğuracağı söylenebilir.

### 2.3. Animasyonun Öğrenmeye Uyarlanması

Eğitimin amacının bireyin davranışlarını istendik hale getirmek olduğu bilinmektedir (Erden, 2009: 13-15). Bu amaca hizmet edecek öğretim materyallerinin geliştirilebilmesi ve öğrenme ortamının zenginleştirilmesi için sürekli yeni çalışmalar yapılmaktadır.

Yapılan pek çok çalışma neticesinde varılan ortak sonuca göre bireyler gördükleri hatta deneyebildikleri şeyleri daha kolay öğrenmektedir. Önceleri bu amaçla resim, maket, harita, yansıtıcı gibi görsel öğeler kullanılsa da teknolojinin gelişmesiyle bunlar dışında yeni öğretim materyalleri okullarda yer bulmaya başlamıştır. Teknolojik gelişmeler, aslında uzun yıllardır var olan animasyonların eğitici bir öğe olarak öğrenme ortamlarında yer bulmasını sağlamıştır.

Aslında eğitim materyali olarak animasyonun kullanımı animasyonların başlangıcı sayılabilecek resimleri hareket ediyor gibi gösteren oyuncaklarla başlamıştır. Bu oyuncaklarda çocukların bazı unsurları eğlenerek öğrenmesi hedeflenmiştir. Bu oyuncaklardan sonra bilgisayar sistemlerinin de hızla gelişmesiyle animasyon alanında daha fazla çalışma yapılmıştır (Demirkan, 2017: 50).

Yapılan çalışmalar ve araştırmalarla animasyonların öğrencilerin ders motivasyonunu arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Böylece animasyonların derslerde öğretim aracı olarak kullanım ağırlığında da artış görülmeye başlamıştır (Riel, 2014:

180-181). Ayrıca eğitim öğretim programlarındaki değişimler, hızla artan öğrenci sayısı, teknolojik gelişmeler, ders konularının çoğalması, öğretmenin bazı durumlarda bilginin aktarılması ve test edilmesinde yetersiz kalması gibi birtakım nedenler, teknolojinin ve bunun bir parçası olarak animasyonların eğitim alanında kullanılmasını gerekli hale getirmiştir. Özellikle animasyonlar özümseyerek öğrenmeyi sağlamaktadır (Mayer ve Moreno, 2002).

Animasyonların eğitim ve öğretimde kullanılmasına ilişkin pek çok görüş vardır. Bu görüşlerden bazıları şu şekildedir:

Dersin öncelikli amacı konuyu öğrencilere kazandırmak olduğundan bu amaç animasyonlarla çok daha rahat gerçekleştirilebilir (Çelik, 2007: 18).

Animasyon, özellikle öğrencilerin soyut kavramlardan oluşan konuları anlamlandırmaları, zihinde canlandırmaları ve kavram yanılgılarının giderilmesinde etkili olan bir uygulamadır (Yakışan vd., 2009: 130).

Derslerin ve konu anlatımlarının animasyonlarla yapılması verim artışı sağlamaktadır. Bu durum animasyonların eğitici değerinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Yine animasyon, konuların daha somut bir şekilde ve daha iyi kazanılmasını sağlamaktadır (Arıcı ve Dalkılıç, 2006: 425).

Yukarıda bahsedildiği gibi animasyonların eğitim öğretim faaliyetlerinde kullanılmasıyla bir takım olumlu sonuçlar beklenmektedir. Ancak olumlu sonuçların elde edilebilmesi için eğitim öğretim amaçlı hazırlanan animasyonlarda göz ardı edilmemesi gereken birtakım hususlar vardır. Bunlar;

- Erişimi kolay ve hızlı olmalıdır.
- Konu hakkında merak uyandırmalıdır.
- Öğrenci merkezli olmalıdır.
- Gerekli donanıma sahip uzmanlar tarafından hazırlanmalıdır.
- Hem dersle ilgili olmalı hem de diğer konularla bağlantı kurulabilmelidir.

- Animasyonlarda basitten karmaşığa doğru bir ilerleme olmalıdır (Lavin, Korte, Davies, 2014: 2-3).

Eğitim öğretim faaliyetlerinde yardımcı bir araç olarak niteleyebileceğimiz animasyonlara pek çok platformdan ulaşılabilmektedir. Yukarıda saydığımız hususlara dikkat edilerek hazırlanan animasyonların dersin işlenişinde kullanımının da faydalarına değinilecektir. Ancak DKAB dersiyle ilgili animasyonların MEB'in altyapısında bulundurduğu (EBA gibi platformlarda) sayısı arttırılmalıdır. Bu platformda DKAB dersiyle ilgili yeterli içerik bulunmaması da büyük bir eksikliktir.

DKAB dersi özellikle değerlerin kazandırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Konuyla ilgili içeriklerin EBA gibi platformlarda arttırılması hem öğrenciler hem de öğreticiler için faydalı olacaktır.

### 2.4. DKAB Dersinde Animasyonla Değer Eğitimi

DKAB dersi içeriği hayli zengin ve hayatın diğer alanlarıyla ilişkili olan çok disiplinli bir derstir. Türk millî eğitim sisteminin genel amaçlarında yer alan değerlerle bütünleşmiş bireylerin yetişmesinde DKAB dersi önemli bir yere sahiptir. Nitekim DKAB dersinin vizyonu *"Dinin hayatı anlamlandırmadaki rolünü fark eden, Millî ve ahlaki değerleri benimseyen, farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmektir"* (MEB, 2018: 9) şeklinde ifade edilmektedir. DKAB dersi, hem Türk millî eğitim sisteminin genel amaçları hem de dersin kendi amaçları ve vizyonu itibariyle değer aktarımında önemli bir yere sahiptir.

DKAB dersi yapısı gereği fazlaca soyut bilgi içermektedir. İlköğretimin her kademesinde gerek örtük gerekse açık olarak konu edilen değerler yapısı gereği soyuttur. Kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesi ise bilgilerin somutlaştırılmasıyla daha mümkün olabilmektedir. Bunun için derslerde kullanılacak derslerde kullanılacak her türlü araç gereçle bilginin somutlaştırılması, özellikle soyut işlemler dönemine geçmemiş öğrenciler için kolaylık sağlayacaktır.

Dersin verimini arttıracak ve eğitim sürecinde istenilen hedeflere ulaştıracak yöntem ve tekniklerin materyallerle desteklenmesi öğrenciyi derse karşı motive eder.

İşte bu motivasyonu ve güdülenmeyi sağlayacak materyallerden biri de bilgisayar teknolojileri ve animasyonlardır. Animasyonların soyut kavramları somutlaştırmada önemli bir işlevi vardır. Özellikle "birlik ve beraberlik, adalet, misafirperverlik, yardımlaşma, sevgi, saygı, dayanışma, adalet" gibi değerlerin daha iyi anlaşılmasında çizgi film ve animasyonlar önemli bir işleve sahiptir (Demir, 2019: 67).

Animasyonların bilginin somutlaştırılması dışında eğlendiricilik işlevi taşımaktadır. Ticari amaçla üretilen animasyonlar eğlendirici olduğu için de dikkat çekmektedir. Özellikle küçük çocuklar zamanının çoğunu çizgi film ya da animasyon izleyerek geçirmektedir. Çocukların uzun süre etkilenerek izlediği bu animasyonların değerlerden bağımsız olduğu düşünülemez. Bu değerler animasyon içinde geçen kahramanların mücadeleleri esnasında daha çok belirginleşmektedir (Demir, 2019: 37-38). Örneğin; arkadaşlıkla ilgili bir animasyonda sevgi, dayanışma, yardımlaşma gibi değerlere dikkat çekilebilir. Değerlerle kuşatılmış bir animasyonu izleyen çocuğun o değerleri benimsemeyip içselleştirmesi beklenir.

Değerlerin içselleştirilmesinde, çocuklara direkt değer öğretiminden ziyade yaparak yaşayarak kısaca rol model olarak öğretim ve öğrenilen bu değerleri davranış kalıpları haline getirme beklenmektedir. Ayrıca değerlerin içselleştirilmesinde hal dilinin söz diline göre daha etkili olduğunu da söyleyebiliriz. Yapılan bir araştırmada ailede değer eğitiminin önemli olduğu, okuldaysa değerler eğitiminde psikolojik yaşantılar, örnek olay incelemeleri ve kısa film gibi pratiklerin kullanımının gerekli olduğu ortaya konulmuştur (Tarhan 2015). İşte bu pratiklerin kullanılabileceği derslerden biri de DKAB dersidir.

Yapılandırmacı yaklaşımın tüm eğitim programlarında olduğu gibi DKAB eğitim programında da benimsenmiştir. Bu yaklaşıma göre yaparak yaşayarak öğrenmenin ezberci veya düz anlatıma göre daha işlevsel olduğu benimsenmiştir. Ancak her olay ya da durumun yaşayarak öğrenilebilmesi ders esnasında mümkün olamamaktadır. Değerlerin yaşantı yoluyla daha kolay kazanılabileceği açık bir gerçektir. İşte bu yaşantıların sınıf ortamına taşınması animasyonlar sayesinde olabilmektedir. Animasyon sayesinde öğrenci özdeşim kurarak gerçekte yaşamadığı bir olayı yaşadığında ya da olabilecek muhtemel durumlar hakkında daha kolay karar verebilir.

Özdeşleşme “kişinin duygusal olarak özünü başka bir kişi veya grupla birleştirmesi” şeklinde tarif edilmektedir. Animasyon izleme esnasında öğrenci kendini olayda gördüğü kahramanla özdeşleştirir (Güler, 2013). Bu noktada izlenen animasyondaki karakterin vermek istediği mesaj da önemlidir. Bunun için kazandırılmak istenen değerler üzerine hazırlanmış animasyonlardan yararlanmak yerinde olacaktır.

DKAB dersinde çizgi film, sinema, belgesel vb. filmlerden faydalanırken dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Bu hususlardan bazıları şunlardır;

- Bugünün çocuklarına hitap edecek içerikler kullanılmalıdır.
- Yararlanılan filmin öğretim hedeflerine, konuya ve öğrenci özelliklerine uygun olmasına dikkat edilmelidir.
- Filmdeki kahramanların, olayların gerçek durumlarla ilişkisine, ana fikirlerin açık ve anlaşılır olmasına dikkat edilmelidir.
- Filmdeki karakterlerin eşyaların veya müziklerin örtük mesajlarına dikkat edilmelidir (Korkmaz, 2021: 227).

Yukarıda saydığımız hususların göz önünde bulundurularak animasyonun öğrencilere sunulmadan önce öğretmen tarafından incelenmesi önemli bir hususdur. Animasyonlar özellikle çocuklar için dikkat çekici ve eğlendiricidir. Ama kullanılan animasyonun amacı zaman öldürmek ya da sadece eğlenmeyi sağlamak değildir. Önemli olan husus animasyonun öğrencilerin anlamlı öğrenmelerine nasıl etki ettiğidir. Bunun için öğretmenin öğrencilerle birlikte izledikleri animasyonun değerlendirmesini yapması gerekir. Değerlendirme sürecinde öğrencilere sorulabilecek bazı sorular şunlar olabilir; (Korkmaz, 2021: 228)

En çok beğendiğiniz karakterler, konular, neler oldu? Niçin?

Hangi kahramanın yerinde olmak ya da olmamak isterdiniz? Niçin?

Hangi duyguları hissettiniz?

Karakterlerden biri siz rol alsaydınız ne yapardınız? Niçin?

İzlediğiniz animasyondan çıkardığınız mesajlar nelerdir?

Bu filme bir slogan ya da isim bulunsa sizce ne olurdu?

Çevrenizde benzer örnekler var mı?

Bu filmin devamını çekseler nasıl tamamlanırdı? Niçin?

Değerlendirme sürecinde öğrencilere sorulan sorular anlamlı öğrenmeye katkı sağladığı gibi öğrencilerin film izleme yorumlama ve değerlendirme becerilerinin de gelişmesine katkı sağlar. Değerlendirme süreciyle; eleştirel düşünme ve empati kurma becerisi, hayal gücü, gelişir. Ayrıca bu süreç medya okuryazarlığı becerisinin gelişmesi için de faydalıdır.

# SONUÇ

Günümüz insanı hızlı toplumsal değişmelere tanıklık etmektedir ve bu değişmelere ayak uydurma çabasındadır. Toplumsal değişimin en önemli nedenlerinde biri teknolojik gelişmelerdir. Teknolojiyle; bilgiye kolayca ulaşabilme imkânı artmış, bilgi teknolojisi, küreselleşme gibi kavramlar insan hayatının önemli bir bölümünü kapsar hale gelmiştir. Ayrıca küreselleşmeyle toplumların ve kültürlerin etkileşimi artmış, bu etkileşime değerler de dâhil olmuştur. Toplumlar kendi kültürlerine ve değerlerine yabancılaşmış ve toplumsal duyarlılık yitirilmiştir.

Değerler eğitimi küreselleşmenin getirdiği ahlâkî çöküntüyle başa çıkmada bir yol olarak görülmüştür (Yel ve Aladağ, 2015: 125; Kaymakcan ve Meydan, 2011: 32). Değerler eğitiminin amacı değerlerin bilgisini kazandırmak değil, değerlerin içselleştirilerek benimsenmesi, bilinçli ve iradi davranışlara dönüşümünü sağlamaktır. Nitekim bireyin ahlâkî kurallara dışsal etkenlere göre uyması ilkel bir ahlâkî düzeye işaret etmektedir (Tosun, 2002: 158).

Birey değerleri ilk olarak ailede kazanır. Ailede başlayan değer eğitimi sürecine önce yakın çevre, sonra eğitim kurumları yani okullar dâhil olur. Okul, öğrencinin nazarında aileden sonra en önemli etki gücüne sahiptir. Toplum açısından bakıldığında ise okulda edinilen yaşantılar; yetişmekte olan kuşağın bilgi hazinesi, ruhsal dengesi, bireysel ve toplumsal hedeflerini belirleyen nihai unsurlardan biridir (Genç, 2018: 76).

Günümüzde değer eğitiminde okullara daha fazla görev düşmektedir. Çünkü küreselleşmeyle gelen toplumsal değişimler aile ve yakın çevrenin değer eğitimi konusundaki etkililiğini azaltmaktadır. Okullar akademik açıdan bilişsel yeterlilik kazandırmayı hedefler. Toplumsal ve kültürel açıdan ise maddi ve manevi değerleri içselleştirmiş, değerlerle bütünleşmiş bir bireyi topluma kazandırmayı hedefler (Tosun, 2016: 158). Buna göre okullar bilgi ve değerlerle kuşatılmış nesillerin inşasında önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla okuldaki paydaşlar (öğretmenler ve yöneticiler), değerler eğitimi konusunda sahip oldukları misyonun bilincinde olmalıdır (Akpınar ve Öztaş, 2013: 107).

Eğitim programlarında değerler eğitimi tek bir ders ile sınırlandırılmamış, değer eğitiminin hem öğretim programları hem de örtük program kapsamındaki uygulamalarla yapılması benimsenmiştir (Akbaş, 2014: 29-30). DKAB dersleri ise değerler eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Çünkü her türlü din eğitimi aynı zamanda değer eğitimidir. Ülkemizde din eğitimi ve değer eğitimi programları iç içe yürütülmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalara göre ülkemizde değer eğitiminde DKAB dersi merkeze alınmaktadır (Tosun, 2002: 184).

DKAB dersinin değer kazandırmadaki rolü düşünüldüğünde kazandırılmak istenen değerler programda açık olarak belirtilmiştir. Her kazanımda olduğu gibi hedefe götürecek yöntem ve teknikler, derste kullanılacak araç ve gereçlerin önemi değerler eğitimi için de geçerlidir. Değerlerin kazandırılması noktasında birçok yöntem teknik ve materyal olmakla birlikte bunların konuya ve öğretim metoduna göre uygun şekilde sunulması da önem taşımaktadır.

Günümüzde çok fazla uyarana maruz kalan öğrencilere değerleri kazandırabilmek için basit sunuş yöntemlerinin kullanılmasının yeterince etkili olmayacağı yadsınmaz bir gerçektir. Bu sebeple DKAB dersleri materyal ve etkinliklerle desteklenerek öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılımı sağlanmalıdır. Buna göre sadece ders kitabıyla sınırlı kalınmayarak diğer öğrenme kaynaklarından da yararlanılması önemli bir gerekliliktir (Bilgin ve Selçuk, 1991: 147). Bu şekilde yapılan zenginleştirilmiş değer eğitimi faaliyetinin geleneksel yöntemlere göre daha başarılı olması beklenir.

Din eğitiminin bir yönü de değer eğitimidir. Bu nedenle din öğretiminde kullanılabilecek yöntem teknik ve materyaller değer öğretiminde de kullanılabilir. Bulut'un yaptığı araştırmada (Bulut, 2022) DKAB dersinde değer eğitiminde kullanılan görsel-işitsel materyallerin değer eğitimini etkili kıldığı görülmüştür. Bulut'un ortaokul ve ilkokul öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmaya göre değer eğitiminde animasyon kullanımının öğrencilerin değer kazanımına olumlu katkı sağladığı, öğrencilerinin "sevgi, saygı, dürüst olma, adil olma" değer düzeylerinde olumlu değişim olduğu görülmüştür. Bu durum DKAB dersinde yapılan materyal destekli değer eğitiminin değerleri kazandırmadaki etkililiğini göstermektedir. Ayrıca, değer kazandırma noktasında animasyon destekli işlenen derslerin geleneksel

yöntemle işlenen derslere göre daha etkili olduğu söylenebilir. Farklı disiplinlerde ve farklı eğitim düzeylerinde animasyonların öğrenme materyali olarak kullanılması olumlu sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır.

Animasyonların değer aktarımında kullanılması üzerine yapılan çeşitli araştırma (Kanar, 2019; Çelik, 2019; Turhan, 2018; Kılıç, 2020) sonuçlarına göre değerler eğitiminde animasyon kullanımı değer aktarımına, değer kazanımına, akademik başarı ve derse yönelik tutuma olumlu etki etmektedir.

Çizgi/animasyon filmlerin içeriğinin değerler eğitimi açısından incelendiği çalışmalarda (Yorulmaz, 2013: 127-143) animasyonların özellikle çocukları etkileme gücünün bulunduğu ve değer aktarımında animasyonların etkili bir unsur olduğu ifade edilmiştir.

Günümüzde bilgi teknolojilerindeki hızlı artış değer alanında daralış olarak kendini göstermiştir. Bu durum bireysel ve toplumsal pek çok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ülkemizde özellikle gençler arasında şiddet eğilimi, manevi açlık, amaçsızlık değer çözülmesi gibi pek çok sorun baş göstermiştir. Bu durum değerlerin yeterince öğrenilememesi ve içselleştirilememesinden kaynaklanmaktadır. Bireyin hayatına yön veren ilke ve standartlar değerlerle şekillenir. (Hökelekli, 2013: 64). Hayata yön veren bu standartların hem birey hem de toplum için iyi yöne kanalize edilebilmesinde birçok çevre sorumluluk sahibidir. Bu çevrelerden biri de okul ve okul kapsamında DKAB dersi ve DKAB öğretmenleridir.

Bu bağlamda DKAB dersi programlarında yer alan değerlerin kazandırılmasında özellikle DKAB öğretmenlerine önemli sorumluluklar yüklenmektedir. Değerler eğitimi konusunda Genç'in yaptığı araştırmada öğretmenlere yöneltilen *"Bir model olarak öğretmenlerin değerler eğitiminde önemli bir rolü vardır"* (Genç, 2013: 94) cümlesine öğretmenler %92 oranında katılım göstermiştir. Bu durum DKAB öğretmenlerin değer eğitimi konusunda kendilerini önemli gördüklerine işaret etmektedir.

Tüm bunlara dayanılarak değerlerin kazanılması ve içselleştirilmesi noktasında öğretmenlerin rol model olmasının gerekliliği yadsınamaz. Bununla birlikte öğretim

yöntem ve teknikleriyle bunlara uygun materyallerin önceden tasarlanarak derslerde kullanılması ve öğretmenin derse hangi hedefi gerçekleştirmek istediğinin bilincinde olarak girmesi, uzman kişiler tarafından hazırlanmış animasyonlardan yararlanması yerinde olacaktır.

## KAYNAKÇA


Akbaş, Oktay (2008). "Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış". Değerler Eğitimi Dergisi, 6(16).

Akbaş, Oktay (2014). "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış". Değerler Eğitimi: Drl. Sinan Zavalsız. İstanbul: Ensar Yay.

Aktepe, Vedat-Tahiroğlu, Mustafa (2016). "Değerler Eğitimi Yaklaşımları Ve Etkinlik Örnekleri". JASSS,42.

Alan, Yakup (2014). "Değerler Eğitimi Açısından Kur'ân Kıssaları'nın Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılması". Sosyal Bilimler Dergisi, 4(8).

Alkan, Cevat (1984). Eğitim Teknolojisi. Ankara: Yarıçoğlu Matbaası.

Altan, Mustafa Zülküf (2011). "Çoklu Zekâ Kuramı Ve Değerler Eğitimi". Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi,1(4).

Altıntaş, Muhammed Esat (2016). Öğretmenler Gözüyle Değerler Eğitimi. İstanbul: Mostar Yay.

Arıcı, Nursal, Elif Dalkılıç (2006). "Animasyonların Bilgisayar Destekli Öğretime Katkısı". Kastamonu Eğitim Dergisi, 14(2): 421-430.

Arslanoğlu, İbrahim (2005). "Türk Değerleri Üzerine Bir Değerlendirme". Felsefe Dünyası Dergisi, 41.

Avcı, Nazmi (2007). Toplumsal Değerler ve Gençlik. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Aydın, Mehmet Zeki- Gürler, Şebnem Akyol (2018). Okulda Değerler Eğitimi. Ankara: Nobel Yay.

Aydın, M. Zeki (Nisan 2010). "Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi" [Bildiri]. Değerler Eğitimi Buluşması, Ankara.

Güler, Deniz A. (2013). "Soyutun Somutlaştırılması: Çizgi Filmlerin Kültürel İşlevleri." I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı. Çocuk Vakfı Yayınları, 207-216.

Aydın, Mustafa (2003). "Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği". Değer Eğitimi Dergisi, 1(3).

Aydın, Mustafa (2011). "Değerler, İşlevleri ve Ahlâk". Eğitime Bakış Dergisi, 7(19).

Aykıt, Asiye (2018). İslam Ahlak Felsefesi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Aykıt, Asiye (2021). Müneccimbaşı Ahmed Dede ve Şerhu Ahlak-ı Adud. Ankara: Sonçağ Yayınları.

Bıçak, Bayram ve dğr. (2016). “ Ortaöğretim Öğrencilerinin Okullarda Yürütülen Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi”. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5(4).

Bilgin, Nuri (1995). Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar. İstanbul: Sistem Yay.

Bilgin, Beyza, Mualla Selçuk (1991). Din Öğretimi, Özel Öğretim Yöntemleri. Ankara: Gün Yayınları.

Budak, Selçuk (2005). Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yay.

Bulut, Nagihan (2022). İlkokul/Ortaokul Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersinde Animasyon Kullanımının Değer Eğilimine Etkisi. Yüksek Lisans, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli

Büyükkaragöz, Savaş, Cuma Çivi (1997). Genel Öğretim Metotları. İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.

Cebeci, Suat (2005). Din Eğitimi Bilimleri ve Türkiye’de Din Eğitimi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Cevizci, Ahmet (2003). Felsefe Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Çağlayan, Ahmet (2006). Ahlak Pusulası, Ahlak ve Değerler Eğitimi. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Çelik, Ercan (2007). Ortaöğretim Coğrafya Derslerinde Bilgisayar Destekli Animasyon Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi. Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çengelci, Tuğba (2010). İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması. Doktora, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Çiftçi, Nermin (2001). Almanya ve Türkiye’deki Türk Lise Öğrencilerinin Ahlâki Yargı Yeteneklerinin Karşılaştırılması. Doktora, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çilenti, Kamuran (1991). Eğitim Teknolojisi ve Öğretim. Ankara: Kadıoğlu Matbaası.

Çinemre, Semra (2013). “Bir Ahlâk Eğitimcisi Olarak Lawrence Kohlberg”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 22(1).

Dam, Hasan (2014). İzcilik, Din ve Değerler Eğitimi. Samsun: Üniversite Yay.

Dam, Hasan (2016). "Değerler Eğitimi Yaklaşımları". Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi: Ed. Mustafa Köylü. Ankara: Nobel Yay.

Daşdemir, İkramettin (2012). İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersinde Animasyon Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarılarına, Öğrenilen Bilginin Kalıcılığına ve Bilimsel Süreç Becerilerine Etkisi. Doktora, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Demir, Ömer- Acar, Mustafa (1992). Sosyal Bilimler Sözlüğü. İstanbul: Ağaç Yay.

Demir, Recep (2019). Türkiye'de Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlerde Dini ve Kültürel Değerlerin Eğitimi. Doktora, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Demirel, Özcan (2010). Öğretme Sanatı. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Demirkan, Sibel (2017). İlk Yardım Konusunun Öğretiminde Bilgisayar Destekli Animasyon Kullanımı ve Bir Uygulama Örneği: Beşinci Sınıflar. Yüksek Lisans, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demirkaya, Muhammet (2014). Musâhabât-I Ahlâkiye Ve Malûmât-I Vataniye Adlı Ders Kitabının Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Afyon.

Deryakulu, Deniz (1991). "Eğitim Teknolojisi, İletişim, Öğrenme." Anadolu Üniversitesi Eğitimim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 24(2), 527-531.

Doğan, Hıfzı (1997). "Mesleki ve Teknik Eğitimin Yeniden Yapılandırılması." Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 30(1), 1-26.

Doğan, Mehmet (2008). Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: Pınar Yay.

Doğanay, Ahmet (2006). "Değerler Eğitimi". Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi: Ed. Cemil Öztürk. Ankara: Pegem A Yay.

Doğanay, Ahmet-Sarı, Mahide (2004)." İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerine Temel Demokratik Değerlerin Kazandırılma Düzeyi ve Bu Değerlerin Kazandırılması Sürecinde Açık ve Örtük Programın Etkilerinin Karşılaştırılması". Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 10(39).

Doğanay, Ahmet-Seggie, F.Nevra- Caner, H. Ayşe (2002). "Değerler Eğitiminde Örnek Bir Proje: Avrupa Değerler Eğitimi Projesi". Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi, 2(3).

Ekşi, Halil (2003). "Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları". Değerler Eğitimi Dergisi, 1(1).

Engin, Ali Osman, Rasim Tösten, M. Dursun Kaya (2010). "Bilgisayar Destekli Eğitim". Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(5): 69-80.

Erden, Münire (2007). Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Arkadaş Yay.

Fichter, Josehp (2006). Sosyoloji Nedir. (Çev. Nilgün Çelebi). Ankara: Anı Yayıncılık.

Genç, M. Fatih (2013). Öğretmenler Gözüyle İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinde Değerler Eğitimi. Samsun: Etüt Yay.

Gerekten. Hatice (2018). 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Atasözlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Güler, Deniz A. (2013). "Soyutun Somutlaştırılması: Çizgi Filmlerin Kültürel İşlevleri." I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı. Çocuk Vakfı Yayınları, 207-216.

Gümrükçüoğlu, Süleyman (2017). "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü". KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi 3(1).

Gümrükçüoğlu, Süleyman (2020). Din Eğitiminin Sosyal Medya Kullanımına Etkisi. Ankara: Nobel Yay.

Güngör, Erol (1998). Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Güneş, Adem (2016). "Din Öğretiminin Yapılandırmacı Temelleri ve Yeni Bir Öğrenme-Öğretme Materyali Olarak Zihin Haritaları." İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(6), 1488-1500.

Hökelekli, Hayati (2013). Ailede, Okulda, Toplumda, Değerler Psikolojisi ve Eğitimi. İstanbul: Timaş Yayınları.

İşman, Aytekin (2011). Uzaktan Eğitim. Ankara: Pegem Akademi.

Kale, Nesri (2007). "Nasıl Bir Değerler Eğitimi," Değerler ve Eğitimi: Ed. Recep Kaymakcan vd., İstanbul: DEM Yay.

Kanad, H. Fikret (1951). Deneysel Pedagoji II. Ankara: Örnek Matbaası.

Kanar, Serap (2019). Animasyon Filmlerin Öğrencilerin Değer Gelişimlerine Etkileri: Arabalar 1 Animasyon Filmi Örneği. Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karabaş, Ali (2014). "Kuramsal Temelde Değer". Değerler ve Değerler Psikolojisi: Ed. Bülent Dilmaç ve Hasan Hüseyin Bircan. Ankara: Pegem Akademi Yay.

Kasapoğlu, Hülya (2013). "Okulda Değer Eğitimi ve Hikâyeler". Milli Eğitim Dergisi, 43(198).

Kaya, Mevlüt (2007). "İlköğretim DKAB Öğretim Programlarındaki Ahlâki Konuların Ahlâk Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 23.

Kaya, Mevlüt-Taşkın, Osman (2019). "Okulda Değerler Eğitimi", Teoriden Pratiğe Değereler Eğitimi: Ed. Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yay.

Kaya, Özer Ozan (1984). Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara: Savaş Yay.

Kaya, Zeki (2006). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Kaymakcan, Recep (2010)."Okulda Değerler Eğitimi". Eğitime Bakış Dergisi, 6(18).

Kaymakcan, Recep- Meydan, Hasan (2011). "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi". Değerler Eğitimi Dergisi, 9(21).

Kaymakcan, Recep- Meydan, Hasan (2016), Ahlâk Değerler ve Eğitimi, İstanbul: Dem Yay.

Kaymakcan, Recep(2010). "Değerler Kavramı ve Gençlerin Dini Değerleri". Eğitim Bir Sen Dergisi, (18).

Kenan, Seyfi (2007). "Modern Eğitimde Değer Arayışları". DEM Dergi ,1(1).

Keskin, Yusuf (2008). Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması. Doktora, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Keskinoğlu, M. Şerif (2008). İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Mesnevi Temelli Değer Eğitim Programının Ahlaki Olgunluğa ve Saldırganlık Eğilimine Etkisi. Yüksek Lisans, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kılıç, Recep (1996). "Olgu Ve Değer Problemi". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 35(1).

Kızıler, Hamdi-Canikli, İlyas (2019). Değerler Eğitimi. Karabük: Deneme Yay.

Kirschenbaum, Howard (1992). “A Comprehensive Model For Value Education And Moral Education”. The Phi Delta Kappan, 73(10).

Korkmaz, Mehmet (2016).“ Değerler Eğitimini Yaklaşımları”. Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi: Ed. Mustafa Köylü. Ankara: Nobel Yay.

Köylü, Mustafa (2010). “Küresel Bağlamda Değerler Eğitimine Duyulan İhtiyaç ve Batı Dünyasında Din Eğitimi Teorileri”. Eğitime Bakış Dergisi, 6(18).

Köylü, Mustafa (2016). “Ahlâk Değerler Eğitimine Duyulan İhtiyaç”, Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi: Ed. Mustafa Köylü. Ankara: Nobel Yay.

Kurt, Ali Osman – Aykıt, Dursun Ali (2019). Dinler Tarihi. Ankara: Bilay Yayınları.

Kurt, Ali Osman – Aykıt, Dursun Ali (2019). Anadolu İmam Hatip Lisesi Dinler Tarihi, Ankara: MEB Yayınları.

Kurtdede Fidan, Nuray (2009). “Öğretmen Adaylarının Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri”. Kuramsal Eğitimbilim, 2(20).

Lavin, Angelina M., Leon Korte, Thomas L. Davies (2014). “The Impact of Classroom Technology on Student Behavior”. Journal of Technology Research: 1-13.

Lickona, Thomas (1992). Educating For Character How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility. New York: Bantam Books.

MEB (2010). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı, Ankara.

MEB (2018). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (İlkokul 4 ve Ortaokul 5,6,7,8. Sınıflar). Ankara: MEB Yayınları.

Mayer, E. Richard, Roxano Moreno (2002). “Adis to Computer-Based Multimedia Learning”. Leraning and Instruction, 12(1): 107-119.

Mehmedoğlu, Ali Ulvi (2006). Küreselleşme Ahlak ve Değerler. İstanbul: Litera Yayıncılık.

Meydan, Hasan (2014). “Okulda Değereler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(1).

Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2010/53 sayılı Genelge, Ankara, 2010.

Öcal, Mustafa (1998). “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitim ve Öğretimi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,7(7).

Özdemir, Mustafa (1998). Hayat Bilgisi Öğrenme ve Öğretme Etkinlikleri. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Öztürk, Cemil vd. (2006). Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi, Ankara. Pegem Yay.

Özön, Nijat (2000). Sinema Televizyon Video Bilgisayarlı Sinema Sözlüğü. İstanbul: Kabalcı.

Peker, Hüseyin (2000). Din Psikolojisi. Samsun: Aksiseda Matbaası.

Riel, Margaret (2014). "The Impact of Computers in the Classrooms." Journal of Research on Computing in Education, 22(2), 180-190.

Saban, Ahmet (2005). Öğrenme Öğretme Süreci, Yeni Teori Ve Yaklaşımlar. Ankara: Nobel Yay.

Sarıtaş, Mustafa (2007). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı. Ankara: Pegem Akademi

Seferoğlu, S. Sadi (2006). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı. Ankara: Pegem A. Yayınları

Sönmez, Veysel (2008). Eğitim Felsefesi. Ankara: Anı Yay.

Suh, B. K.-Traiger, J. (1999). "Teaching Values Through Elementary Social Studies And Literature Curricula". Education. 119(49).

Superka, D. P., Ahrens, C., Hedstorm, J. E., Ford, L. J. & Johnson, P. L. (1976). Values Education Sourcebook: Conceptual Approaches, Materials Analyses, And An Annotated Bibliography. Colorado: Socal Science Education Consortuim.

Tahiroğlu, Mustafa (2014). "Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Eğitimi Etkinlik Örnekleri". Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi: Ed. Refik Turan, Kadir Ulusoy. Ankara: Pegem-A Yay.

Tarhan, Nevzat (2015). "Değerlerin Öğretilebilmesi için Yaşanması Gerekir", https://nevzattarhan.com/degerlerin-ogretilebilmesi-icin-yasanmasi-gerekir.html Erişim: 04/02/2022

Tetik, Hayati (2018). "İlköğretim DKAB Dersi 2010-2018 Öğretim Programı Ünite ve Kazanımları Üzerine Bir Değerlendirme". Universal Journal of Theology, 3(1).

Tosun, Cemal (2002). Din Eğitimi Bilimine Giriş, Ankara: PegemA Yay.

Tuğral, Süleyman (2005). Kur'ân'da Değerler Sistemi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Ulusoy, Kadir-Dilaç, Bülent (2012). Değerler Eğitimi. Ankara: Pegem Akademi Yay.

Yakışan, Mehmet, Mustafa Yel, Mehmet Mutlu (2009). "Biyoloji Öğretiminde Bilgisayar Animasyonlarının Kullanılmasının Öğrenci Başarısına Etkisi". Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(2): 129-139.

Yalar, Taha (2010). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Değerler Eğitiminin Mevcut Durumunun Belirlenmesi ve Öğretmenlere Yönelik Bir Program Modülü Geliştirme. Doktora, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Yalın, H. İbrahim (2012). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme. Ankara: Nobel Yayınları.

Yaman, Ertuğrul (2012). Değerler Eğitimi, Eğitimde Yeni Ufuklar. Ankara: Akçağ Yay.

Yanpar, Tuğba (2005). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme. Ankara: Anı Yayıncılık.

Yavuzer, Haluk (1990). Yaygın Anne Baba Tutumları, Ana Baba Okulu. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yaylacı, Ali (2016). "Değerler Eğitimi ve Bir Fabrika Olarak Modern Okul". Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2).

Yel, Selma- Aladağ, Elif Kaldırım (2012). "Sosyal Bilgilerde Değerler Eğitimi", Sosyal Bilgiler Öğretimi: Ed. Mustafa Safran, Ankara: Pegem Akademi Yay.

Yılmaz, Muhammet (2014). Etkili Öğretmenlik İstanbul: Dem Yayınları.

Yiğittir, Süleyman-Kaymakcı, Selahittin (2012). "Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Uygulama Kılavuzunda Yer Alan Etkinliklerin Değer Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi", Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(2).

Yorulmaz, Bilal (2017). Ailede Değerler Eğitimi. İstanbul: Erkam Yay.

Yorulmaz, Bilal (2005). Teknoloji Destekli Din Eğitiminin Öğrenci Başarısına ve Kalıcılığına Etkisi. Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

https://sabancimtal.MEBk12.tr/meb_iys_dosyalar/41/01/342410/dosyalar/2019_03/20091637_degerler_egitimi_genelge.pdf

TDK (2006). http://www.tdk.gov.tr/ 02.02.2022